

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра економіки**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

Завідувач кафедри,
д.е.н., проф.

_____ Ігор ВІНІЧЕНКО
« ____ » _____ 202 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
РОСЛИННИЦТВА**

Освітньо-професійна програма «Економіка»
Спеціальність 051 «Економіка»
Ступінь вищої освіти: Магістр

Здобувач

Данило ЦОЙ

Науковий керівник,
д.е.н., професор

Ігор ВІНІЧЕНКО

Дніпро – 2024

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: Менеджменту і маркетингу
Кафедра: Економіки
Освітньо-професійна програма: «Економіка»
Спеціальність: 051 «Економіка»
Ступінь вищої освіти: Магістр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри _____
«_____» _____ 202__р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

Цой Данилу Вадимовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Організаційно-економічні засади ефективного виробництва продукції рослинництва

Науковий керівник: _____ Вініченко І.І., д.е.н., професор _____

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від «01» жовтня 2024 року № 3247

2. Термін подання здобувачем роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: річні звіти підприємства, виробничо-фінансові плани.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ

Наукові основи ефективності виробництва продукції рослинництва

Сучасний стан економічної ефективності виробництва продукції рослинництва

Обґрунтування та впровадження заходів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва

Висновки і пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Систематизація факторів, які впливають на ефективність виробництва; Організаційна структура ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району; Структура товарної продукції в середньому за 2021-2023 рр., %; Динаміка посівних площ в ПАФ «ВОСТОК» за 2021-2023 рр., га; Динаміка врожайності сільськогосподарських культур за 2021-2023 рр., ц/га; Аналітичне вирівнювання врожайності насіння соняшнику в ПАФ «ВОСТОК», ц/га.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Наукові основи ефективності виробництва продукції рослинництва		
2	Сучасний стан економічної ефективності виробництва продукції рослинництва		
3	Обґрунтування та впровадження заходів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва		
4	Вибір оптимізації потенціалу аграрного підприємства		
5	Висновки і пропозиції		
6	Оформлення дипломної роботи		

Здобувачка _____
(підпис)Данило ЦОЙ
(прізвище та ініціали)Науковий керівник _____
(підпис)Ігор ВІНІЧЕНКО
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

ТЕМА: **«ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА»**

Кваліфікаційна робота містить: 74 с., 8 рис., 22 табл., 56 літературних джерел.

Об'єктом дослідження є стан виробництва продукції рослинництва в аграрному підприємстві.

Предметом дослідження є соціально-економічні відносини, які формуються в процесі виявлення, оцінки і використання ресурсів задля забезпечення ефективного виробництва продукції в аграрному підприємстві.

Метою роботи є розробка науково-методичних та прикладних рекомендацій з обґрунтування організаційно-економічних засад щодо підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Методи дослідження: системного та комплексного аналізу, синтезу, диференціації та інтеграції, індукції та дедукції, узагальнення та аналогії, методи наукового абстрагування, процесні методи, економіко-статистичного аналізу.

В результаті проведеного дослідження організаційно-економічних засад ефективного виробництва продукції рослинництва визначилися, по-перше, з еволюцією поняття ефективності та розкрито методика її оцінки; по-друге, проведено аналіз стану виробництва цієї галузі і встановлені взаємозв'язки між натуральними і вартісними показниками виробництва; по-третє, запропоновані реальні кроки для підприємства з метою підвищення результативних показників в цій галузі для посилення її ефективності та конкурентоздатності.

Результати впроваджені в діяльність приватної аграрної фірми «Восток» Криворізького району Дніпропетровської області.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Ефективність, аграрна фірма, фінансовий результат, рентабельність, врожайність

KEYWORDS

Efficiency, agrarian firm, financial result, profitability, yield

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА	9
1.1. Теоретичні основи ефективності аграрного виробництва	9
1.2. Методичні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції рослинництва	17
1.3. Фактори підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва	21
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА	27
2.1. Організаційно-економічна характеристика діяльності підприємства	27
2.2. Динаміка посівних площ, урожайності та валових зборів продукції рослинництва	34
2.3. Оцінка ефективності виробництва продукції рослинництва	39
Висновки до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3. ОБГРУНТУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА	49
3.1. Перспективи розвитку виробництва продукції рослинництва	49
3.2. Впровадження прогресивно-організаційних заходів в галузі рослинництва	58
Висновки до третього розділу	63
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми.

Розвиток на поточний момент аграрної економіки полягає в проблемі ефективності сільськогосподарського виробництва, яка стає все більш гострою і актуальною. Сільське господарство – галузь економіки, найбільш схильна до впливу непередбачуваних змін. Для покращення ситуації у галузі необхідно розробити заходи щодо вирішення проблем сільськогосподарської галузі. Гострота та актуальність цієї проблеми та саме її розкриття, насамперед свідчать про те, що в країні зосереджено достатній рівень потенціалу аграрної сфери економіки. Тільки на базі раціонального використання ресурсів, застосування інтенсивних технологій та на цій основі щодо зростання ефективності виробництва можна забезпечити одночасно і стійкі темпи зростання самого виробництва, і постійне підвищення матеріального та культурного рівня життя сільських жителів. Ефективність є складною економічною категорією, що відображає взаємодію природних, організаційних, економічних та соціальних умов функціонування підприємства.

Загальну ефективність розвитку господарських осередків як систем визначає ступінь досягнення мети. Метою економічного розвитку є втілення постійно підвищуючих потреб суспільства на базі досягнення росту ефективності підприємств та окремих галузей. Загальна мета соціально-економічних систем власне відтворення на розширеній основі. Ця спільна мета конкретизується, знаходить прояв у системі цілей, що відбивають систему економічних інтересів.

Питання досягнення ефективності (економічної) підприємства є ключовою для будь-якого осередку, вона відображає результативність його діяльності у всій сукупності та взаємодії її складових та напрямків. Гостро постає дана ситуація в умовах, коли в країні спостерігаються кризові прояви, коли постійно йде змагання за кращий результат на ринку, коли

збільшуються ризики в підприємстві та зростає розрив, невідповідність попиту і пропозиції (дефіцит) сировинних ресурсів. В цій ситуації дослідження і впровадження організаційно-економічних умов ефективного виробництва продукції рослинництва є особливо актуальним.

Метою роботи є розробка науково-методичних та прикладних рекомендацій з обґрунтування організаційно-економічних засад щодо підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Вирішення мети досягається такими завданнями кваліфікаційної роботи:

- розкрити науково-методичні положення сутності і змісту категорії ефективності виробництва та обґрунтування основних факторів, які здійснюють вплив на ефективність функціонування галузі;

- розглянути методичні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції рослинництва;

- провести дослідження поточного стану економічної ефективності виробництва продукції рослинництва;

- розробити і запропонувати заходи щодо підвищення ефективності продукції рослинництва.

Предметом дослідження є соціально-економічні відносини, які формуються в процесі виявлення, оцінки і використання ресурсів задля забезпечення ефективного виробництва продукції в аграрному підприємстві.

Об'єктом дослідження є стан виробництва продукції рослинництва в аграрному підприємстві.

Суб'єкт дослідження приватна аграрна фірма «Восток» Криворізького району Дніпропетровської області..

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань використовувалися загальнонаукові методи (системного та комплексного аналізу, синтезу, диференціації та інтеграції, індукції та дедукції, узагальнення та аналогії), методи наукового абстрагування, процесні методи, економіко-статистичного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів. Поглиблені теоретичні узагальнення щодо виявлення, оцінки та використання резервів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва. На основі систематизації понятійного апарату розкрито комплексну оцінку ефективності, склад її структурних компонент. Розширена класифікація факторів як основа ефективного розвитку виробництва продукції рослинництва в підприємстві і досягнення їм на цих засадах конкурентних переваг.

Апробація результатів. Результати досліджень апробовані у фаховій статті в журналі «Ефективна економіка» (2024. №10), III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (м. Дніпро, 03-04 жовтня 2024 року), XII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції молодих вчених і здобувачів «Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств» (м. Дніпро, 29-30 квітня 2024 року).

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи 74 сторінки, 22 таблиці, 8 рисунків та списку використаних джерел (56 найменувань).

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Теоретичні основи ефективності аграрного виробництва

Проблема ефективного розподілу та використання обмежених ресурсів з метою максимального задоволення потреб людей є проблемою економічної ефективності. В сільському господарстві на результати господарської діяльності безпосередньо впливають рослини та тварини, умови, в яких ці організми існують.

Продуктивність сільськогосподарського виробництва варіює внаслідок існуючої територіальної диференціації з природно-кліматичних умов регіонів з позицій застосовуваних технологій у рослинництві, а також ефективності виробничих процесів у сільськогосподарських підприємствах. У цьому контексті найбільш важливими принципами при аналізі і прогнозуванні параметрів розвитку є:

- відповідність пріоритетам стратегії держави та стійкість забезпечення продовольчої безпеки;
- збалансованість ресурсного забезпечення та прогнозних параметрів розвитку галузі;
- кількісна пропорційність розвитку галузей у межах відтворювального ланцюжка;
- адаптивність та гнучкість по відношенню до зовнішніх факторів.

Досягнення росту досліджуваного питання ефективності є одним із складних процесів виробництва. При всьому різноманітті складових його факторів на перший план виходить завдання стабілізації виробничого процесу.

Досягнення цієї мети передбачає:

- по-перше, забезпечення надійної матеріально-технічної бази;

по-друге, постійне вдосконалення всієї сфери виробництва та соціального обслуговування галузі, що дозволяє покращити розподіл праці, підвищити його продуктивність, знизити витрати;

по-третє, зміцнення процесу механізації сільського господарства.

Відносно зазначеного важливе значення має уточнення сутності економічної ефективності як ринкової економічної категорії сільськогосподарського виробництва, визначення критеріїв та обґрунтування сукупності показників, що дозволяють визначити масу отримуваних коштів та існуючий рівень рентабельності як діяльності в цілому та в окремих секторах сільськогосподарського виробництва.

Багатоаспектність, динамічність і відносність даної категорії по відношенню до об'єктів, що вивчаються, визначають і різні підходи до її трактування. На основі означених характеристик поняття та аналізі дефініцій, що пропонуються окремими вченими, виділено результативний, витратний, ресурсний, синергетичний, цільовий і соціальний підходи до розуміння її сутності.

Перший підхід – результативний (результативність функціонування системи), ефективність розглядається як показник, який розраховується діленням фактичного ефекту із витратами або факторами, що вміщені у виробництві для отримання цього фактичного ефекту [1].

Другий підхід – витратний (ефективність розглядається відношенням отриманого корисного ефекту до затрат на його отримання).

Третій підхід – ресурсний (оптимальний розподіл ресурсів). Ефективність визначається «правильним вибором способу виготовлення продукції або виконання робіт» та «розподілом програми, а також наявних та підлягають розподілу ресурсів між окремими роботами тощо» [14].

Четвертий підхід – синергетичний (визначається як системна сукупність вертикальних та горизонтальних зв'язків, передбачає посилення взаємодії між елементами цілої системи).

П'ятий підхід – цільовий (ступінь досягнення організацією цільових індикаторів в умовах обмеженості ресурсів). Міра ефективності показує, якою мірою досягаються цілі системи, і дає уявлення про кількісну величину прояву ознак систем [28].

Шостий підхід – соціальний (ефективність розподілу економічних благ ув'язується із соціальною справедливістю).

Нині немає єдності підходів визначення ефективності, характеристики її видів залежно від різних ознак, класифікації показників ефективності. Попри проведені дослідження, у сфері визначення ефективності відсутня узагальнена сукупність всіх критеріїв і показників діагностики ефективності. [2] Діагностика досліджуваної проблеми є дотичною до таких дефініцій як «ефект» та «ефективність». Перша розкривається абсолютним значенням і показує кінцевим підсумком конкретний процес, різноманітної діяльності. Ефект є безпосередній результат будь-яких дій, результат, отриманий від реалізації процесу або виконання операції, який може бути як зі знаком «плюс» так і «мінус». Він є абсолютним показником.

Порівняння ефекту та витрат, що породжують цей ефект – підґрунтя поняття ефективності. Один і той самий підсумок отримується використовуючи показник різних витрат і, в зворотному напрямку, спостерігаючи рівні витрати (ресурси), отримується ймовірно різноманітний результат. Далі як правило використовують ділення фактичного сформованого ефекту на втілені у його отримання витрати. Звернемо увагу, що такі показники продукції (чистої, валової, товарної) можна трактувати як певний підсумковий результат діяльності, тобто ефект, а товарна продукція, прибуток чистий, від діяльності звичайної фінансовий результат він характеризує ефект діяльності загалом. Зазначимо, окремо розмір абсолютного показника має обмежене уявлення про явище, що вивчається.

Загальноприйнятою для використання в дослідженнях цього поняття є формула (1.1) розкриваюча економічний зміст ефективності:

$$ЕВ=Кількість результату : Витрати \quad (1.1)$$

У чисельнику кількість виробленої продукції стосовно сільськогосподарського виробництва слід розуміти в чотирьох різновидах:

- 1) кількість виробленої продукції, що йде на власне споживання за схемою $T - C$, де T – товар, C – споживання;
- 2) кількість виробленої продукції, що йде на обмін за схемою $T - T$;
- 3) кількість виробленої продукції за позаринковим принципом, тобто за угодою (договором) виробників та споживачів за схемою $T - G$;
- 4) кількість продукції, що продається над ринком за схемою $T - G$.

У всіх чотирьох випадках не йдеться тільки про виробництво продукції певної кількості та якості, а про продукцію, створену і змінивши свою товарну форму. Отже, результатом виробничої діяльності вважається не так кількість, створеної якоюсь виробничою структурою продукції, скільки кількість проданої чи яка підлягає обміну.

Розгляд ефективності з погляду цілей та активів ґрунтуються у декількох передумовах: базовою необхідністю є реалізація цілей ефективної з позиції окремого підприємства діяльності, та результативне залучення ресурсів є безальтернативною, але не достатньою умовою для ефективності [4].

У найвужчому розумінні ефективність - здатність системи (не тільки економічної системи, а й іншої, технічної, соціальної) у процесі її функціонування виробляти запланований результат (можлива ефективність) та реальне отримання планового ефекту (фактична) [5]. На нашу думку, дане трактування є не застосовним у контексті економічної ефективності підприємства, оскільки не враховуються умови, поставлені цілі, за яких досягається ефект.

У свою чергу науковці так розглядають економічну ефективність як категорію «ефективність економічних рішень» (заходів), що приймаються у процесі економічної діяльності підприємства, і визначає її як міру зміни ефективності аналізованої економічної системи в результаті реалізації оцінюваних рішень (заходів). У господарській практиці зазвичай характеризується додатковим економічним ефектом, одержуваним за певний

інтервал часу (плановий обрій, розрахунковий термін, визначений рік) з урахуванням імовірнісного характеру наслідків прийнятих рішень [5]. Як вважає інші автори, «основний зміст ефективності виробничої системи становить реалізація цілей» [6]. При цьому вимога економічності діяльності виробничої системи вміщує потребу встановлення визначеної відповідності поміж результатами та витратами на їх досягнення.

На думку інших, «ефективність - це взаємозв'язок науковотехнічного, соціально-екологічного та економічного ефектів. Кожен із цих ефектів є різним за своєю якістю, їх не можна підсумовувати для отримання узагальнюючого результату, оскільки кожен із них характеризує результат господарської діяльності лише за відповідними критеріями та показниками» [3]. Також як, «ефективність - це система, яка відтворює умови економічного зростання, оскільки тільки економічно зростання сприяє збільшенню добробуту (багатства)» [19].

«Ефективний» означає результативний, що приносить найбільшу користь суспільству, найбільше задоволення потреб. Ефективність сільськогосподарського виробництва розглядається як багатофакторна категорія, сутність якої полягає у формуванні комплексу умов для забезпечення розширеного відтворення, що дозволяє галузі як задовольняти запити суспільства, а й гармонійно розвиватися [11].

Так, інші дослідники трактують ефективність як оцінка, отримана в результаті порівняння і показує, що воно не лише може сприяти розвитку і зростанню економіки, а потенціал щодо якісних трансформацій в її структурі [22].

Діагностує питання висвітлює симбіоз між обсягом рідкісних ресурсів, які застосовуються в процесі виробництва, і отримуємо в результаті кількістю будь-якого конкретного блага. Підвищення ефективності свідчить, що великий їх обсяг, створений певною кількістю витрат. Маємо і зворотній процес, за якого її зниження досягається за найменшого обсягу товару.

Ефективність розглядається з погляду суспільства загалом з теорії «витрати – випуск» [9].

Класифікація видів ефективності діяльності фірми допоможе розібратися в особливостях розкриття та поняття «ефективність», продемонструє всю складність та комплексність даного терміна, що представлено в табл. 1.1

Таблиця 1.1

Класифікація видів діяльності

Критерій класифікації	Види ефективності
В залежності від цілей розрахунку	економічність результативність доцільність
За видами оцінки	порівняльна загальна інтегральна
Відносно до зовнішнього середовища	внутрішня зовнішня
Відносно об'єкту і суб'єкту управління	ефективність виробництва ефективність управління
За масштабом	ефективність підприємства в цілому ефективність структурних підрозділів ефективність окремого заходу
За рівнем вагомості для підприємства	тактична стратегічна
За сферою	економічна технологічна соціальна екологічна
За видами діяльності	ефективність господарської діяльності ефективність інноваційної діяльності ефективність інвестиційної діяльності ефективність фінансової діяльності
За напрямками продаж	ефективність виробництва ефективність збуту ефективність капітальних вкладень

Приведені дані табл. 1.1 показують, що залежно від обраного критерію віддзеркалення сторін ефективності є багатовидовим, кожному з яких необхідно приділяти увагу для якісного та стабільного функціонування комерційної організації.

Один з видів ефективності займає особливе місце в представленій класифікації, це економічна ефективність. Саме цей вид ефективності має найбільше значення для підприємницької діяльності, так основною метою такої діяльності є прибуток. Економічна ефективність характеризується ставленням економічного ефекту до вироблених для отримання витрат.

Економічний ефект може виражатися як різницею між результатами економічної діяльності (наприклад, виручкою) та понесеними витратами (нетто-ефект), і просто тим чи іншим результатом (брутто-ефект). Тож якщо притоки коштів перевищують відтоки, має місце позитивний економічний нетто-ефект (прибуток), а якщо навпаки – негативний (збиток). Видно, що підвищення економічного нетто-ефекту сприяють або зростання обсягів продажів, або скорочення затримок. Як кінцевий результат діяльності організації ефект відображається через такі показники: обсяг продукції в абсолютному вимірнику (кг, л, гр тощо) або вартісному (національній чи іноземній валюті) – брутто-ефект; прибуток, економія від зниження собівартості тощо - нетто-ефект.

З погляду ринку розрізняють внутрішню ефективність як результативність діяльності підприємства, його продуктивність на основі співвідношення ресурсів (витрат) і продукту (результату) і зовнішню структуру суспільних потреб, що відображає, ступінь їх задоволення результатами діяльності підприємства, рівень корисності виробленого продукту, частку підприємства на ринку готової продукції та його потенційні можливості [16]. За тимчасовим фактором автор виділяє статичну ефективність як основну форму оцінки та управління діяльністю підприємства у короткостроковому періоді, спрямовану на вирішення оперативних і тактичних питань, і динамічну, яка передбачає досягнення стратегічних результатів за рахунок гнучкого варіювання ресурсами та зміни технології у довгостроковому періоді.

У своїх дослідженнях автори розглядають 2 основні типи ефективності:

алокативну, що описує продуктивність розподілу та економічність застосування цілого ряду ресурсів. У цьому контексті розглядається ефективність обміну, споживання, виробництва, розподілу, інвестицій;

адаптивну, що характеризує успішність (результативність) у пристосуванні різних підсистем економіки до зовнішнього оточення, ризику господарської діяльності, схильність до інновацій та потреба в різних видах економічної діяльності. Тут акцент робиться на ефективності менеджменту (організації, управління, координації, контрах тації, навчання), інновацій, сприйняття ризику, ліквідації збитків, а також X-ефективності визначену з точки зору мотиваційного сплеску для інтенсифікації роботи [23, 25].

Розглядають алокативну ефективність як здатність суб'єктів господарювання реагувати на цінові сигнали, набуваючи найбільш вигідних ресурсів і виробляючи найбільш вигідну продукцію, за незмінного ступеня використання технологічних можливостей [19].

Проаналізувавши існуючі підходи до поняття та сутності економічної ефективності, можна сказати, що зміст її вкрай різноманітні. Економічна ефективність може виражатися, як:

- рівняння (співвідношення) в якому ділять витрати факторів на кількість продукції, яка створена ними;
- виробництво товарів та послуг певної вартості за найменші витрати ресурсів;
- ситуацією, яка охарактеризовується наступним, максимального масштабу продукції виробленої з застосуванням фіксованої кількості ресурсів;
- стан системи, за якої неможливо зробити зміну з метою повнішого задоволення потреб одного елемента, не ущемляючи у своїй потреби іншого її елемента;
- міра витрат за досягнення поставленої мети.

1.2. Методичні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції рослинництва

Для оцінки економічної ефективності використовують різноякісні характеристики, що відображають ефективність використання окремих факторів, до єдиної величини – інтегрального показника [8]. Ефективність є ступенем використання ресурсного потенціалу суспільства у виробництві та реалізації продукції у створенні національного доходу та його складової частини прибутку.

З метою оцінки ефективності виробництва можна використовувати норматив ефекту, тобто такий, який може бути досягнутий. При порівнянні фактичного та нормативного значення результативного показника розраховується коефіцієнт ефективності. За допомогою даного методу досягається сумісність значень чисельника та знаменника формули ефективності [6].

Однак зводити все до надмірної прихильності щодо дослідження витрат слід перенести акцент на вартісні результати виробництва, економічний ефект, тобто на рентабельність. Саме категорія рентабельності виступає як витoki системи ефективності всіх підприємств. Вона інтегрує у собі реальне співвідношення двох складових частин – витрат та економічних результатів [4].

Рентабельність характеризує здатність до збільшення вкладеного капіталу. Активи підприємства, як міркують автори, фінансуються здебільшого випадків за рахунок капіталу залученого та свого власного. Тому значення прибутку, яке оцінюється по відношенню до величини активів, повинно включати як приріст позикового капіталу (відсоткові нарахування), і приріст власного капіталу (прибуток після платежів за відсотками) [2].

Проблема ефективності сільського господарства є дуже складною, оскільки вона має відображати результативність різноманітної діяльності людей в процесі виробництва ними матеріальних благ.

Отже, відрізняючись індивідуальними підходами авторів проблеми ефективності, всі вони доповнюють один одного і показують, що економічна ефективність є якісною характеристикою розвитку сільськогосподарського виробництва, її показники демонструють, з якими витратами було досягнуто того чи іншого кінцевого результату. Вона виступає і як якісний показник при виборі альтернативних варіантів ресурсів, визначенні резервів виробництва та оцінці функціонування виробничих структур та окремих її ланок [3].

Наявність безлічі підходів до систематизації показників та виділення критеріїв ефективності сільського господарства свідчить про багатоваріантність завдань, що стоять, обумовлених зокрема рівнем організації аграрного виробництва. Сучасні пріоритети розвитку галузі, позначені чинними документами, передбачають збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на основі підвищення ефективності галузі за рахунок впровадження ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують скорочення матеріальних та трудових витрат, зниження собівартості, покращення якості продукції для забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Сільськогосподарське виробництво та його ефективність розуміються як багатofакторна категорія, що має багатofалузевий характер, з одного боку, і різноплановість витрат і видів продукції – з іншого. Відмітимо характерне, що при її оцінці використовуються загальноeкономічні показники, які інтегрують технологічні, технічні, eкологічні, енергетичні, соціальні складові та виражаються в узагальнених показниках прибутку та рівня рентабельності.

Показники ефективності галузевого виробництва є засобом кількісного виміру її рівня. Найбільш повно розроблені та успішно використовуються

показники, що характеризують кожен вид ефективності окремо для сільськогосподарського виробництва.

Показники такої ефективності – економічної, екологічної, соціальної та технологічної, характеризують вирішення завдань (цілей) сільськогосподарського виробництва – виробництво продукції (технологічна ефективність), забезпечення умов економічного розвитку (економічна ефективність), створення умов соціального розвитку людини (соціальна ефективність), підвищення якості продукції, збереження природного середовища (екологічна ефективність).

Ефективність виробництва характеризується великим комплексом показників, отриманих шляхом зіставлення обсягів продукції різних видів та доходів з обсягами використовуваних ресурсів та витрат. Як показники ефективності досліджуваного процесу у практиці економічної роботи найширше використовуються: продуктивність основного капіталу, матеріаломісткість; урожайність; продуктивність праці; собівартість, окупність витрат; рентабельність виробництва тощо.

Статистичним узагальнюючим показником ефективності є рентабельність, що розраховується за окремою продукцією, галузями та виробництвом загалом. Вона висвітлює відношення маси прибутку до повної величини, такі як: собівартість реалізованої продукції, загальні витрати на виробництво продукції або середньорічна сума вартості основних та оборотних засобів.

Рентабельність повніше, ніж прибуток, відображає кінцеві результати господарювання, оскільки її величина показує співвідношення ефекту з готівкою та спожитими ресурсами, окупність витрат. Рентабельність може характеризувати різні напрями діяльності підприємства. Виробничу ефективність виражають рентабельністю виробництва, ефективність виробничого капіталу - рентабельністю виробничого капіталу.

Перелічим чинники, які певним чином здійснюють тиск на розмір рентабельності: виробничі, позавиробничі (природоохоронна діяльність,

соціальні умови праці і збуту, фінансова діяльність), їх ще відносять до ендогенних, та ті, що мають характер зовнішній – географічне розташування, ситуація на ринках кредиту, фінансів тощо, державне регулювання.

Загальна економічна ефективність визначається показниками абсолютного розміру прибутку та його відносного розміру до витрат – рентабельності. При порівняльній оцінці визначається економічний ефект за критеріальним показником зміни рентабельності. При порівняльній економічній оцінці варіантів продукції для внутрішньогосподарського споживання (корми, насіння, молоко тощо) пропонується оцінювати економічну ефективність використовуючи показник зміни собівартості продукції [5]. Так, негативний показник такої зміни говорить про доцільність впровадження нового варіанта у виробництво, в даному випадку собівартість продукції під час впровадження інновацій знижується. Якщо показник має позитивний результат, впровадження інновацій нераціонально.

Ефективність галузі має відображати дві складові ринкової економіки: задоволений попит, що забезпечує ефективну пропозицію, коли через оптимальний варіант пропозиції, при задоволенні запиту, забезпечується високоефективне виробництво. Отже, необхідно вивчити не просто попит, а й споживчі переваги щодо одного й того самого продукту.

З урахуванням багатоплановості використання та різноманіття споживчих переваг до якісних показників продукту для оцінки того показника, в межах якого проходить дослідження, потрібні додаткові критерії та формули, що відображають специфіку галузі.

Отже, результуючими показниками ефективності галузі рослинництва виступають технологічні та економічні характеристики. Технічні показники відображають рівень застосовуваних технологій вирощування та характеризуються складом та структурою комплексу машин, його вартістю, рівнем завантаження техніки, енергоспоживанням. Економічні показники акумулюють технологічні, технічні, специфічні показники. З урахуванням технологічного показника – врожайності, експлуатаційних та технологічних

витрат – розраховується собівартість продукції, на основі якої контролюється ціна пропозиції.

З метою проведення найбільш об'єктивної оцінки в процесі досліджуваного питання ефективності необхідно визначити набір та ієрархію показників до оцінки комплексного показника у додатку до конкретного продукту, що найбільш повно характеризують ефективність предметної області, що включає безліч об'єктів, властивості яких та відносини між якими є предметом оцінки.

Визначення рівня ефективності необхідне не лише для оцінки поточного становища виробництва, але й є необхідним для прогнозування розвитку галузей рослинництва з урахуванням їх особливостей.

1.3. Фактори підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва

Зазвичай сільське господарство є провідною галуззю народного господарства.

Головною перешкодою у розвиток виробництва ефективної продукції сільського господарства є існування низки проблем, серед яких можна виділити наступні:

- спад виробництва сільськогосподарської продукції, зменшення поголів'я худоби, інфляція, подорожчання кредитних ресурсів, недостатньо фінансування, зниження купівельної спроможності споживачів продукту, зростання неплатежів між підприємствами та диспаритет цін;

- у результаті обслуговування сільгоспідприємствами старої техніки та обробка земель проводиться незадовільно;

- несприятливі для сільгоспвиробників зміни пропорцій між цінами на матеріально-технічні ресурси та сільськогосподарську продукцію, а також

між закупівельними цінами на сировину та кінцевими цінами на продукти харчування (внутрішньогалузевий диспаритет);

- незадовільний стан (погіршення) сільськогосподарських земель. Практично призупинено роботу щодо підвищення родючості ґрунтів та меліорації земель, зрошення земель, скоротилися показники застосування органічних та мінеральних добрив, а це підвищує процес деградації ґрунту;

- низька забезпеченість сільськогосподарських кадрів інноваційного типу. Спад сільськогосподарського виробництва зумовлений тривалістю та суперечливістю соціально-економічних перетворень у сільському господарстві, посиленням нееквівалентності обміну продукції сільського господарства та промисловості, труднощами придбання добрив, незбалансованістю попиту та пропозиції, погіршенням фінансового стану тощо.

Проводячи діагностику питання росту ефективності продукції рослинництва, слід зазначити, що дана підгалузь економіки має свою специфіку з можливостями негативного впливу в досягненні цілей. Простежимо їх сукупність в таких ситуаційних узагальненнях:

- умови - географічні, ґрунтові та інші кліматичні обумовлюють високий рівень невизначеності щодо кінцевих результатів процесів;

- формується додана вартість на рівні, який в порівнянні з іншими галузями, є низьким;

- в ряді підгалузей відтворювальний цикл та період окупності вкладених активів є тривалим;

- продукція сільського господарства є основою створення продуктів харчування, тому екологічний критерій є пріоритетним як з позиції збереження навколишнього середовищу, так і здоров'я населення.

- в середньому по галузі низька рентабельність.

Розглянуті моменти можна посилити чи пом'якшити за рахунок висвітлення та врахування факторів впливу на ефективність галузі. У літературі поняття «фактор» (від латинського «factor» – «що робить»,

«виробляє») трактується як рушійна сила процесу, що відбувається, або як одна з його необхідних умов. Більшість вчених вважає за необхідне дослідити фактори виробництва у зв'язку зі станом довкілля та результатами виробничо-фінансової діяльності. Виділення факторів, що визначають ефективність, дозволяє оцінити ступінь їх впливу та проаналізувати динаміку їх змін.

Структура факторів ефективності діяльності представлена на рис. 1.1.

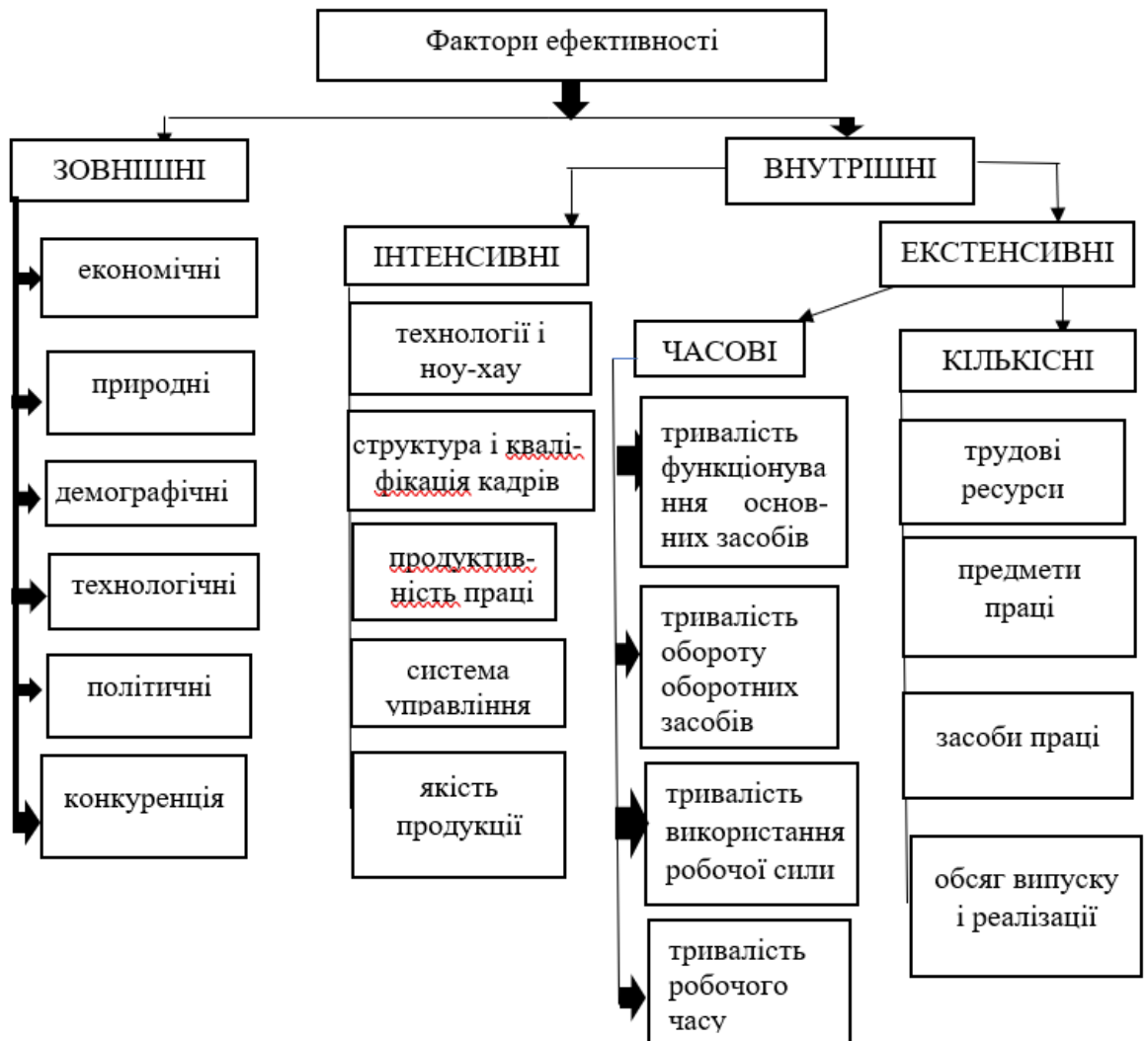

Рис. 1.1 Систематизація факторів, які впливають на ефективність виробництва

Серед ознак, що впливають на досліджувану проблему та характеризують конкретний стан господарювання, можна виділити чотири групи: природні умови; матеріальні ресурси; трудові ресурси; організаційно-

економічні чинники. В сучасних умовах взаємозв'язок між факторами та результатами виробництва, оцінка ступеня впливу факторів на різні показники ефективності виробництва зазнали суттєвих змін. Змінилися «економічне середовище», об'єктивні умови, в яких функціонують фактори виробництва.

Відносно змін середовища необхідно виокремлення та аналіз факторів, умов та передумов підвищення ефективності, аналіз зв'язків між причинними і наслідками між ними. Тільки на основі такого аналізу можливе здійснення найбільш доцільних і першочергових заходів, спрямованих на вирішення цієї проблеми.

Аналіз та розкриття механізму причин зв'язків і наслідковості між факторами, умовами та передумовами, що визначають вирішення тієї чи іншої проблеми, сприяє розкриттю логічних зв'язків сільського господарства з іншими секторами економіки або соціальними умовами.

З'ясувавши роль сільського господарства, його вплив на економічну ситуацію та визначивши зміст проблеми виробництва у підвищенні ефективності, можна послідовно описати основні фактори, що впливають на неї. Перший рівень факторів впливає із сутності і структури самої досліджуваної категорії, згідно з якою ця характеристика буде підвищуватися в міру збільшення випуску продукції в одиницю часу, підвищення її якості та зниження питомих витрат праці минулої (уречевленої) і поточної (живої), що є підґрунтям випуск даної продукції.

Другий рівень факторів впливає з сутності процесу розвитку та вдосконалення виробництва сільськогосподарського. За логікою будь-яке матеріальне виробництво є єдністю та взаємодією трьох його основних елементів: предметів праці, творчого праці людини, засобів праці. Очевидно, що ефективність виробництва залежить від двох головних факторів: від рівня розвитку та ступеня досконалості основних елементів виробництва і від рівня їх використання виробничого процесу. Тільки на базі поєднання, взаємного

доповнення цих двох найголовніших факторів можливе суворе вирішення проблеми суттєвого підвищення досліджуваного явища.

Третій рівень факторів є розшифровкою, конкретизацією факторів другого рівня та у спеціальних коментарях не потребує.

До четвертого рівня факторів належать основні кроки, спрямовані на підвищення досліджуваного явища. Неважко помітити, що такі види діяльності, як підвищення конкурентоспроможності та стійкості, підвищення продуктивності праці – це основний шлях підвищення ефективності.

Висновки до першого розділу

Поняття «економічна ефективність» дуже векторне та має широке коло дотиків. Воно є базове в аналізі ефективності діяльності організацій та потребує найбільш пильного вивчення.

Проаналізувавши існуючі підходи до поняття та сутності економічної ефективності, можна сказати, що зміст її вкрай різноманітні. Економічна ефективність може виражатися, як: ділення між витрати активів і виробленим в результаті їх використання обсягом продукції; виробництво товарів та послуг певної вартості за найменші витрати ресурсів; досягнення обсягу найбільшого при створенні продукції з застосуванням фіксованої кількості ресурсів; стан системи, за якої неможливо зробити зміну з метою повнішого задоволення потреб одного елемента, не ущемляючи у своїй потреби іншого її елемента; міра витрат за досягнення поставленої мети.

Понад те, економічна ефективність одна із найважливіших категорій у економічній теорії, оскільки економіка – це, насамперед, наука про ефективне застосування певних активів. Однак, незважаючи на це, як і раніше, відсутня єдина думка про сутність і рівень економічну ефективність.

Дане дослідження покликане сприяти усуненню невизначеності у питаннях, що стосуються аналізу ефективності діяльності організації, вироблення єдиного підходу щодо дефініції ефективності, методики її аналізу.

Дослідження методичних аспектів оцінки ефективності показало, що в даний час при оцінці результативності враховуються зміни доступної кількості ресурсів, структурні зрушення в економіці в цілому та особливості конкретної галузі. При вивченні цього явища в сільському господарстві та з урахуванням багатоваріантності викликів, що постоють перед ним, обумовлених у тому числі рівнем організації аграрного виробництва, відзначаються наявність безлічі підходів до її оцінки, відмінності в системах показників та критеріїв.

Охарактеризовано комплекс критеріїв, індикаторів та показників ефективності, що базується на основних характеристиках структурних елементів галузі рослинництва (технологічних, економічних, соціальних та екологічних).

Визначено, що поряд із загальноекономічними критеріальними показниками ефективності (приріст прибутку, рентабельність) методи та показники економічної оцінки ефективності сільськогосподарського виробництва при його різноманітті та специфічності галузей повинні відображати систему ефективності галузевих показників.

Застосування конкретних показників залежить від цілей та завдань досліджуваного явища в економіці, що зумовлюється наявністю ресурсів виробництва, їх збалансованості та рівня використання.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

2.1. Організаційно-економічна характеристика діяльності підприємства

Територія ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району Дніпропетровської області знаходиться в с. Кам'янка. До обласного центру відстань від підприємства складає 121 км, а до центральної громади – 14 км та 41 км – від районного центру. Розташування агрофірми сприяє проведенню ефективної збутової діяльності, оскільки розвинута ринкова інфраструктура є в наявності залізнична вузол, переробні підприємства, автомобільне сполучення, сховища тощо. Криворізький район за своїми кліматичними характеристиками належить до північного недостатньо вологого, теплого району, йому притаманне незначно холодна зима та спекотне літо. Побудована структура в організаційна керівництва приватної агрофірми складається з таких відділків як бухгалтерія та агрономічна служба і інженерна. На рис. 2.1 відображена організаційна структура ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району.

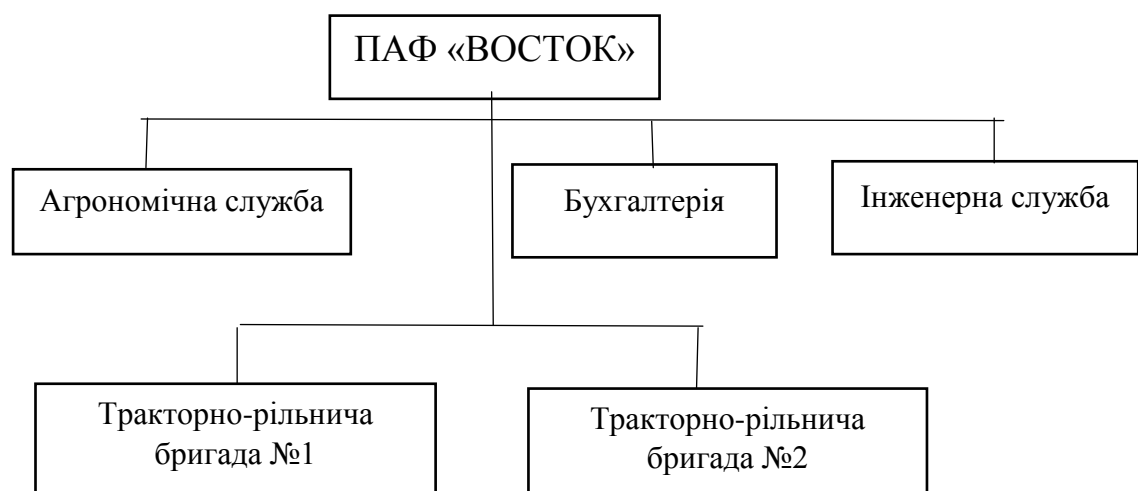

Рис. 2.1 Організаційна структура ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району

Головні спеціалісти, які очолюють ці підрозділи, виконують відповідні функціональні обов'язки. В агрофірмі є дві виробничі бригади, які очолюють бригадири тракторно-рільничої бригади, які знаходяться на нижчому (другому) рівні управління.

Управління персоналом передбачає наявність не лише керівного складу, а й робітників. Одним з методів аналізу є оцінка стану та використання трудових ресурсів в агрофірмі, як одного з найважливішого ресурсу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Використання персоналу в ПАФ «ВОСТОК»

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Кількість працівників, осіб	4	5	6	150,0
Затрати праці - всього, люд.-год.	7460	9400	11394	152,7
Трудова активність, люд.-год.	1865	1880	1899	101,8
Нормативний запас праці, люд.-год.	7540	9425	11310	151,8
Коефіцієнт використання робочого часу	0,99	0,99	1,01	102,0
Працевзабезпеченість	2	2	2	100,0

Використання персоналу в агрофірмі (дані табл. 2.1) свідчить, що раціональність персоналу є оптимальною, підтверджується це значенням коефіцієнту використання часу на рівні 1,01. Простежується стійка тенденція до зростання середньорічної кількості працівників – на 50% за весь період дослідження. Трудова активність середньорічного працівника зросла на 1,8% і знаходиться в межах нормативу (1885 люд.-год.). Фактичні витрати живої праці зросли на 52,7%. Трудова забезпеченість за весь період не змінилася. Розглянуті показники характеризують лише витрачений час, а ефективність використання персоналу буде розглянуто показником продуктивність праці.

Наступним показником, що розкриває економічну характеристику функціонування агрофірми є дослідження фактора виробничого - землі. Остання представлена в агрофірмі площею ріллі, тобто є складовою

сільськогосподарських угідь й повністю формує їх, а відповідно й загальну земельну площу. Розглянемо в табл. 2.2 наявний склад цього ресурсу так і структуру його в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району.

Таблиця 2.2

Склад і структура земельних угідь, землезабезпеченість

Показники	2021		2022		2023		2023 до 2020, %
	га	%	га	%	га	%	
Земельна площа – загальна	243	100	243	100	243	100	100,0
в т. ч.: с.-г. угіддя	243	100	243	100	243	100	100,0
з них: рілля	243	100	243	100	243	100	100,0
Коефіцієнт освоєння	1	-	1	-	1	-	100,0
Коефіцієнт розораності	1	-	1	-	1	-	100,0
Кількість робітників, осіб	4	-	5	-	6	-	150,0
Припадає на 1 працівника ріллі, га	60,75	-	48,6	-	40,5	-	66,7

Відповідно до даних табл. 2.2 видно, що змін в складі і структурі земельних угідь за роки досліджень не відбулося. Змін зазнала лише землезабезпеченість земельними угіддями в господарстві, яка знизилася на 33,3%, причиною цього стала зміна чисельності працівників (зростання на 50%) при незмінних площах землі. Відмітимо, що площі в підприємстві використовуються інтенсивно. Поглибимо аналіз дослідження цього активу в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Ефективність використання сільськогосподарських угідь

Показник	На 100 га			2023 до 2021, %
	2021	2022	2023	
Натуральні, ц:				
пшениця	4540	3890	4170	91,9
соняшник	2260	2100	2200	97,3
ячмінь	4450	3800	3920	88,1
Вартісні, тис. грн.				

виручка від реалізації	1170,7	1010,2	1071,9	91,5
прибуток	389	106,0	129,5	33,4

Ефективність використання землі в приватній агрофірмі погіршилася. Натуральні показники знизилися, урожайність всіх сільськогосподарських культур знизилася. Вартісні показники ефективності також знизилися, особливо зазнав змін показник прибутку на 1 га, який знизився майже втричі. Зниження натуральних показників вплинуло й на вартісні показники в надходженні доходів, які побачимо в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Структура товарної продукції

Продукція	2021		2023		В середньому за 2021-2023 рр		2023 до 2020, %
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Пшениця озима	1221,6	42,9	241,5	9,3	545,0	20,7	44,6
Ячмінь	614,2	21,6	111,2	4,3	284,6	10,8	18,1
Соняшник	1008,7	35,5	2252,1	86,4	1805,1	68,5	223,3
Всього	2844,8	100	2604,8	100	2634,7	100	91,6

В агрофірмі виборг знизився на 8,4%, як показують дані табл. 2.4. Стосовно окремих культур в їх надходженнях відбулися значні зміни, так від реалізації насіння соняшнику зросла в 2,2 рази, тоді як ячменю знизилася більш ніж в п'ять разів, а пшениці озимої знизилася більш ніж в два рази. На структуру товарної продукції ці зміни також мали вплив. Частка надходжень від соняшнику зросла на 50,9 в.п., відповідно на стільки ж зменшилася частка зернових.

Графічно (на рис. 2.2) відобразимо структуру товарної продукції в середньому за три роки.

Враховуючи наявну структуру товарної продукції охарактеризуємо виробничий напрямок підприємства, який за останні роки (2021-2023 рр.) був олійно-зерновий. Спеціалізація за останні роки зазнала змін, так до 2022 р. вона була зерно-олійною, а потім змінилася.

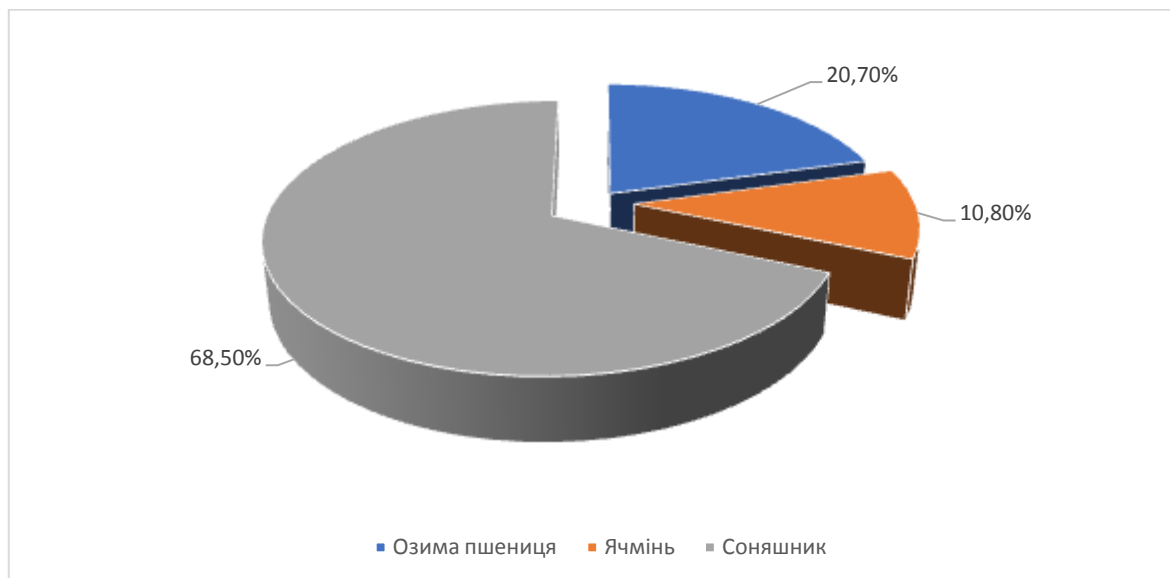

Рис. 2.2 Структура товарної продукції в середньому за 2021-2023 рр., %

Отримати такі результати господарської діяльності підприємство змогло за рахунок активів, таких як основні і оборотні засоби. Перші використовують для полегшення праці і ефективного проведення виробничих операцій, другі є матеріальною основою створення нової продукції. Їх наявність і забезпеченість ними впливають на економіку підприємства в цілому, а отже визначення ефективності їх використання є головним завданням підприємства. В табл. 2.5 проаналізуємо ефективність їх використання в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району.

Вартість основного капіталу зросла на 11,2% (дані табл. 2.5), що вплинуло на рівень забезпеченості цим ресурсом. Так, забезпеченість основними засобами зросла на 11,2% лише за рахунок зростання їх вартості, так як площа сільськогосподарських угідь залишилась без змін. Зростання чисельності працівників на 50% вплинуло на зниження фондоозброєності на 25,9%. Ефективність використання цих активів знизилась в 2023 р. відносно 2021 р. на 17,5%. Водночас значення показника за весь період дослідження свідчить про ефективне використання цього активу в агрофірмі. Відповідно фондомісткість зросла на 20,8%.

Вартість оборотних засобів знизилася на 7,9%, ефективність використання оборотних засобів не змінилася в 2023 р. відносно 2021 р. ефективність використання виробничих засобів знизилась, показник норма прибутку зменшився на 23 в.п.

Таблиця 2.5

Економічна ефективність використання виробничих засобів

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Вартість основних засобів, тис. грн.	1504,6	1649,3	1673,3	111,2
Вартість оборотних засобів, тис. грн.	1276,5	1026,5	1175,6	92,1
Товарна продукція, тис. грн.	2844,8	2454,8	2604,8	91,6
Кількість працівників, осіб	4	5	6	150,0
Площа с.-г. угідь, га	243	243	243	100,0
Капіталозабезпеченість, тис. грн.	619,2	678,7	688,6	111,2
Капіталоозброєність, тис. грн.	376,2	329,9	278,9	74,1
Капіталомісткість, грн.	0,53	0,67	0,64	120,8
Продуктивність основного капіталу, грн.	1,89	1,49	1,56	82,5
Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	2,23	2,39	2,22	99,6
Тривалість одного обороту оборотного капіталу, дні	164	153	164	100,0
Чистий прибуток, тис. грн.	946,0	257,8	314,8	33,3
Норма прибутку, %	34,0	9,6	11,0	-23,0 в.п.

Проведені дослідження окремих економічних ресурсів, які були використані у виробничій, комерційній і інших видах діяльності в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району характеризуються їх відокремлено. Повну оцінку всіх видів діяльності можна провести за допомогою показників ефективності діяльності в цілому, яку здійснимо в табл. 2.6.

Аналіз даних табл. 2.6 показує, що в ПАФ «ВОСТОК» всі показники господарської діяльності знизилися, як в натуральних вимірниках (урожайність всіх культур знизилася) так й за вартісними показниками. На 66,7% знизилася маса прибутку в 2023 р. відносно 2021 р. Продуктивність

праці знизилася на 40% як в розрахунку на 1 люд.-год. так і на 1 середньорічного працівника.

Таблиця 2.6

Показники виробничо-фінансової діяльності ПАФ «ВОСТОК»

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Площа сільськогосподарських угідь, га	243	243	243	100,0
Вартість основних засобів, тис. грн.	1504,6	1649,3	1673,3	111,2
Вартість оборотних засобів, тис. грн.	1276,5	1026,5	1175,6	92,1
Товарна продукції, тис. грн.	2844,8	2454,8	2604,8	91,6
Середньорічна численність працівників, осіб	4	5	6	150,0
Врожайність с.-г. культур, ц/га:				
– озима пшениця	45,4	38,9	41,7	91,9
– ячмінь озимий	44,5	38,0	39,2	88,1
– соняшник	22,6	21,0	22,0	97,3
Отримано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.				
– товарної продукції	1170,7	1010,2	1071,9	91,6
– прибутку (збитку)	389,3	106,1	129,5	33,3
Отримано чистого доходу, грн.:				
– на 100 грн. основних засобів	189,0	149,0	155,7	82,4
– на одну людину-годину	381,3	261,1	228,6	60,0
Вироблено одним середньорічним працівником на рік, тис. грн.	711,2	491,0	434,1	61,0
Рівень рентабельності, %	49,8	11,7	13,7	-36,1 в.п.
Рентабельність продаж, %	33,3	10,5	12,1	-21,2 в.п.

Продуктивність основного капіталу знизилася на 17,6%, що свідчить про зниження ефективності його використання. Показники рентабельності знизилися, так рівень рентабельності знизився на 36,1 в.п., а рентабельність продаж на 21,2 в.п.

Таким чином, показники виробничої діяльності агрофірми за останній рік знизився відносно 2021 р., а стосовно 2022 р. показники поступово

починають зростати. Відповідно у підприємства є потенціал щодо поліпшення економічної ситуації на перспективу.

2.2. Динаміка посівних площ, урожайності та валових зборів продукції рослинництва

Розвиток в інноваційній діяльності завжди знаходило нові рішення щодо зменшення впливу стримувальних факторів на зростання виробництва у цій галузі. В окремі періоди для агрофірми головним фактором збільшення валових зборів зерна було впровадження механізації та створення більш досконалих сільськогосподарських машин та їх знарядь. В інші періоди, акцент було зроблено на селекцію, а саме впровадження нових сортів зернових культур із заданими властивостями, що найбільш підходили до територій підприємства в районі. Також вирішилося питання розширення площ, придатних для землекористування за рахунок оренди земельних паїв, знаходження методів раціонального розміщення культур із заданими умовами. Можна відзначити, що сьогодні ці питання не втратили актуальності для агрофірми, яка повинна прагнути виявляти в своїх сформованих процесах стримуючий фактор або фактори зростання та розвитку.

Останні роки все частіше в агрофірмі порушуються питання розумного сільського господарства, точного землеробства та впровадження їх у виробничий процес галузі рослинництва, що допоможе раціональніше використовувати ресурси фірми, і з цим не можна не погодитись. Отримуючи достовірні дані про хімічний склад ґрунту з ділянок, можна дозувати внесення добрив до оптимального співвідношення, без перевитрати. Точний висів насіння із застосуванням цифрових технологій зменшує витрати посівного матеріалу і при цьому дотримується необхідної (точної) відстані між ними. Також дані технології допомагають раціонально організувати рух

машинно-тракторного парку на сільськогосподарських роботах та багато інших процесів, наприклад, з обліку коштів цієї галузі на складах.

Дані тенденції розвитку підвищують контроль за витратами коштів підприємства, підвищують його ефективність і, як результат – зростання прибутку. Але першочерговим є питання, яке так і не вирішено у зерновому господарстві, – це стійкість виробництва. Зазначену проблему можна розглядати з двох точок зору: перша - це стійкість тенденції, що відбуваються; друга – стійкість до впливу подій чи факторів.

Розпочнемо оцінку ефективності виробництва продукції рослинництва з натуральних показників виробництва, а саме динаміки посівних площ і результатів – валового збору. Першим елементом дослідження є посівна площа відповідних культур в господарстві (рис. 2.3).

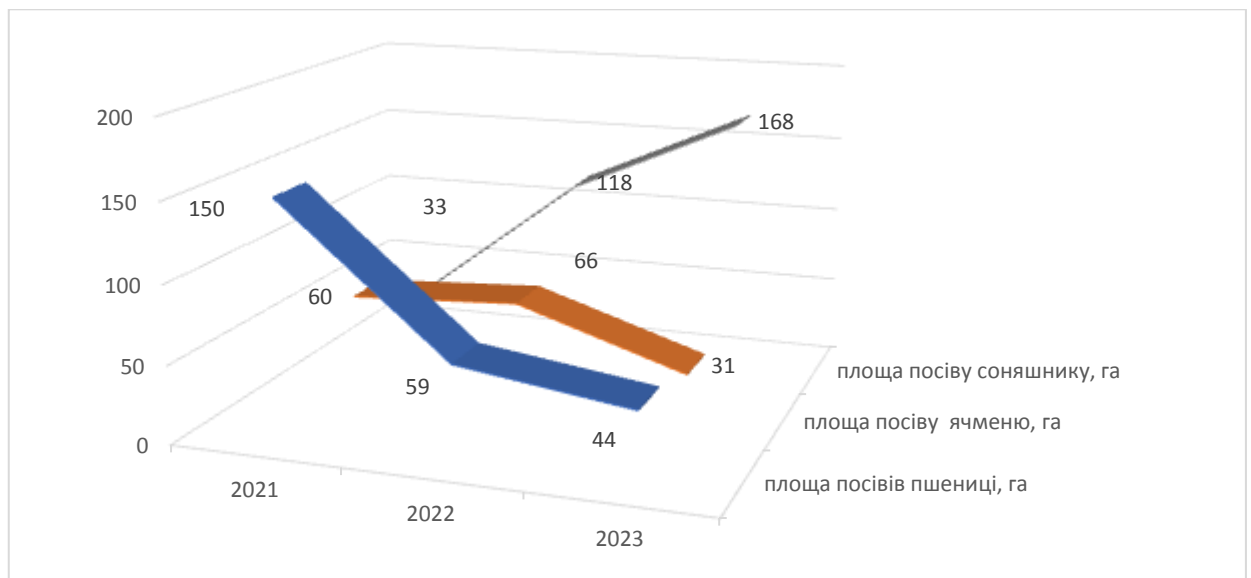

Рис. 2.3 Динаміка посівних площ в ПАФ «ВОСТОК» за 2021-2023 рр., га

Як видно з рис. 2.2 зміни в посівних площах вирощуваних культур відбулися значні. Так, площа посівів насіння соняшнику зросла в п'ять разів, площа пшениці зменшилася на 70,7%, а ячменю на 48,3%. Відповідно динаміка змін відбулася і в структурі посівів, частки відповідних площ зменшилися за зерновими культурами з 86,4% до 30,9% з 2021 р. до 2023 р.,

відповідно на аналогічну частку зростає посівна площа посівів соняшнику (на 55,5 в.п.).

Натуральним показником виробництва з одиниці посівної площі продукції рослинництва виступає врожайність культур. Динаміку врожайності вирощуваних культур в агрофірмі розглянемо на рис. 2.4. Врожайність всіх культур, які вирощуються в агрофірмі, з 2021 р. до 2023 р. знизилася. Найбільше зниження відбулося при вирощуванні ячменю на 11,9%.

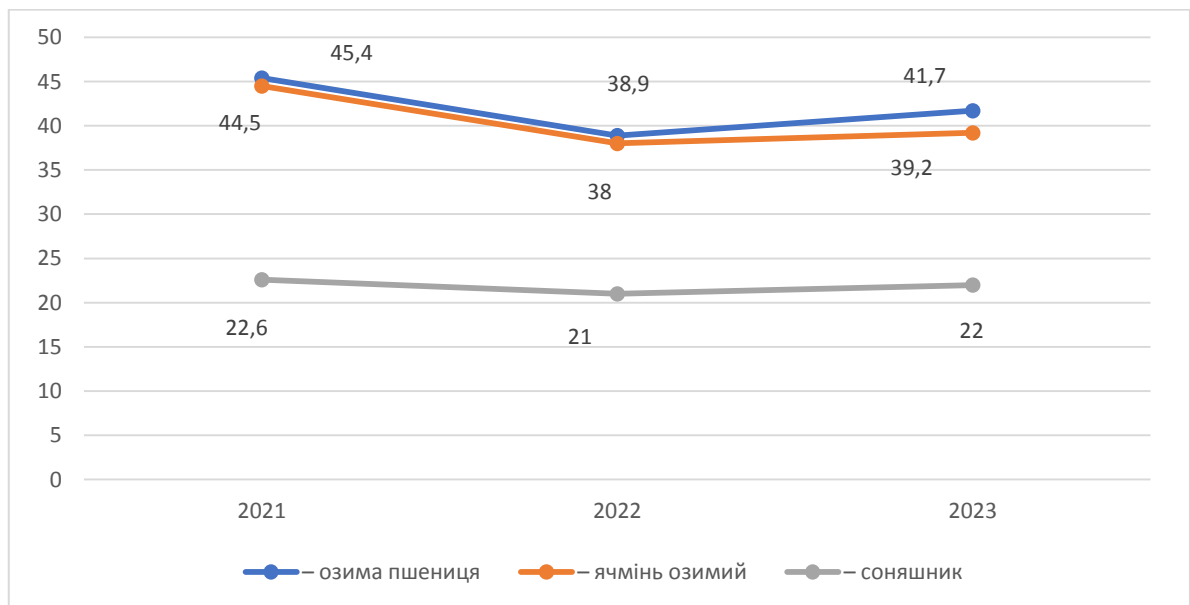

Рис. 2.4 Динаміка врожайності сільськогосподарських культур за 2021-2023 рр., ц/га

Поглибимо аналіз врожайності сільськогосподарських культур за допомогою рядів динаміки за ланцюговим і базовим методами, розрахунки проведемо в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Динаміка врожайності сільськогосподарських культур

Рік	Врожайність, ц/га	Абсолютний приріст, ц/га:		Темп росту, %		Темп приросту, %	
		до 2021	до поперед.	до 2021	до поперед.	до 2021	до поперед.
Озима пшениця							
2021	45,4	-	-	-	-	-	-
2022	38,9	-6,5	-6,5	85,7	85,7	-14,3	-14,3

2023	41,7	-3,7	2,8	91,8	107,2	-8,2	7,2
Ячмінь							
2021	44,5	-	-	-	-	-	-
2022	38,0	-6,5	-6,5	85,4	85,4	-14,6	-14,6
2023	39,2	-5,3	1,2	88,1	103,2	-11,9	3,2
Соняшник							
2021	22,6	-	-	-	-	-	-
2022	21,0	-1,6	-1,6	92,9	92,9	-7,1	-7,1
2023	22,0	-0,6	1,0	97,3	104,8	-2,7	4,8

З даних табл. 2.7 видно, що врожайність всіх культур за базовим методом (в 2023 р. відносно 2021 р.) мала тенденцію до падіння. За ланцюговим методом в 2023 р. відносно 2022 р. спостерігаємо зростання врожайності за всіма культурами. Оскільки спеціалізація в агрофірмі за останні роки олійно-зернова, проведемо більш ретельний аналіз (за допомогою методів тренду) врожайності насіння соняшнику. Графічно відобразимо на рис. 2.5.

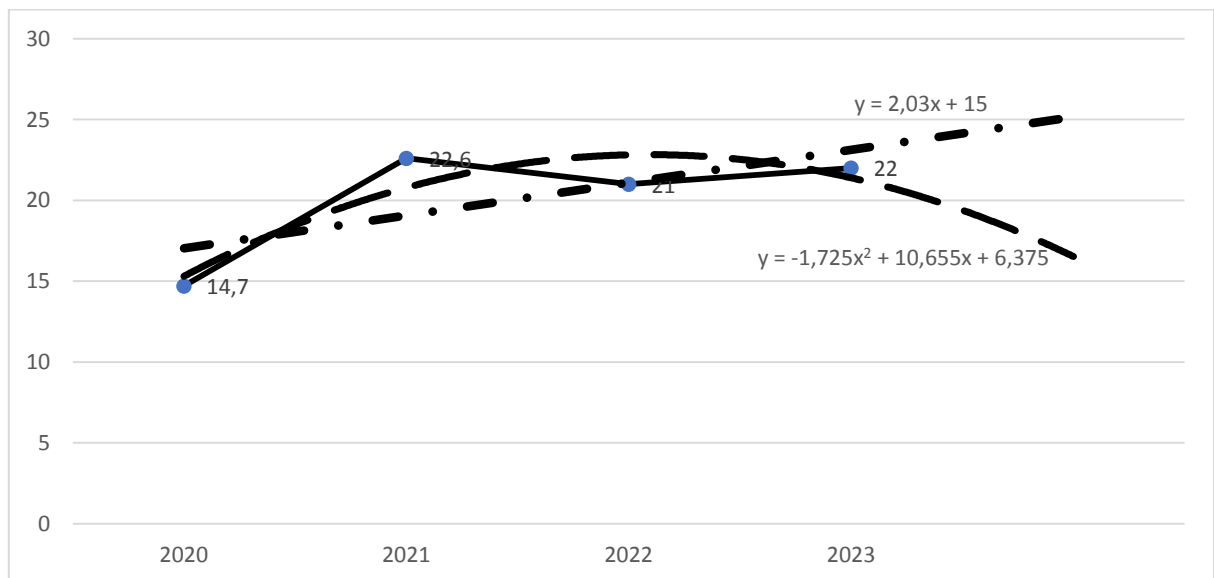

Рис. 2.5 Аналітичне вирівнювання врожайності насіння соняшнику в ПАФ «ВОСТОК», ц/га

На графіку лінійного тренду рівняння має вигляд – $y=2,03x + 15$. Якщо враховувати значення рівняння, видно щорічне зростання врожайності на 2,03 ц/га з врожайності 15 ц/га (за 2019 р). Поглиблено аналізує тенденцію змін врожайності рівняння поліноміального тренду – $y=-0,725x^2 + 10,655x +$

6,375. Як показує рівняння щорічно врожайність соняшнику уповільнила зростання на 0,73 ц/га.

Загальновідомо, що головними факторами прямого впливу і можливі для обчислення їх впливу на валові збори є посівні площі та врожайність, поряд з багатьма іншими: залежність від якості насіння, доз, що вносять добрив, від якості ґрунтів, природно-кліматичних умов та багатьох інших. Розглянемо вплив перших двох чинників на кінцевий показник (валовий збір) в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Вплив факторів на валовий збір сільськогосподарських культур

Показник	Рік		Вплив фактора	Відхилення		
	2021	2023		всього	в т.ч. за рах.:	
					посівна площа	врожайність
Озима пшениця						
Врожайність, ц/га	45,4	41,7	- 555	-	-	-
Посівна площа, га	150	44	- 4420	-	-	-
Валовий збір, ц	6810	1835	-4975	-4975	- 4420	- 555
Ячмінь						
Врожайність, ц/га	44,5	39,2	-318	-	-	-
Посівна площа, га	60	31	-1137	-	-	-
Валовий збір, ц	2670	1215	-1455	-1455	-1137	-318
Соняшник						
Врожайність, ц/га	22,6	22,0	- 20	-	-	-
Посівна площа, га	33	168	2970	-	-	-
Валовий збір, ц	746	3696	2950	2950	2970	- 20

З табл. 2.8 видно, що валовий збір змінювався нерівномірно за кожною культурою. Зниження валового збору спостерігаємо при виробництві всіх зернових культур. Так, на зниження валового збору озимої пшениці (-4975 ц) вплинуло зниження посівних площ (-4420 ц) з одночасним зниженням врожайності (-555 ц), аналогічно ситуація відбулася й при вирощуванні ячменю – валовий збір знизився на 1137 ц, за рахунок посівів (-1137 ц),

врожайності – (-318 ц). Відповідно суттєва зміна в напрямку зростання відбулося при вирощуванні соняшнику. Валовий збір за цією культурою зріс на 2950 ц, тоді як вплив факторів був різний. Під впливом посівної площі він зріс на 2970 ц, а врожайність негативно вплинула, зменшилася на 20 ц.

Вирощування продукції передбачає використання не лише земельного ресурсу, а й матеріального, трудового тощо.

Детальніше простежимо використання трудового ресурсу при вирощуванні всіх культур в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка натуральних показників продуктивності праці

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Затрати праці – всього, тис. люд.-год.	7,46	9,40	11,39	152,7
Трудомісткість, люд.-год./ц				
- пшениці озимої	0,86	0,91	0,93	108,1
- ячменю	0,91	1,01	0,95	104,4
- соняшнику	1,31	1,22	1,14	87,0

Результати розрахунків в табл. 2.9 показали, що в агрофірмі натуральні показники продуктивності праці зросли: на 8,1% з озимої пшениці та на 4,4% - з ячменю. Зменшення бачимо лише при вирощуванні насіння соняшнику де витрати живої праці знизилася на 13%. Відповідна ситуація є підтвердженням зростання валового збору насіння соняшнику та зниження його з пшениці і ячменю при незначному зростанні вартості основних засобів (зростання їх вартості не пов'язане з підвищенням рівня механізації виробничих процесів).

Валові показники виробництва продукції впливають на кінцеві показники діяльності агрофірми, а відповідно й на ефективність всього господарювання.

2.3. Оцінка ефективності виробництва продукції рослинництва

Найважливішими умовами та факторами формування доходів агрофірми є: природно-економічні фактори виробництва (ресурси: земельні, трудові та виробничі), форми та методи організаційно-економічного механізму управління формуванням доходів з використанням цін, податків, кредитів, інвестицій, державної підтримки, впровадження інноваційних технологій тощо. Все це має братися до уваги при формуванні доходу, валовий продукції, валового прибутку, рівня собівартості та рентабельності, з урахуванням збільшення обсягів виробленої та реалізованої сільськогосподарської продукції. На прибутковість агрофірми впливають ряд чинників, які відповідно знижують або збільшують ризики: неефективне використання оброблюваних сільськогосподарських земель, погіршення якісного потенціалу цього ресурсу; прискорене вибуття основних засобів, що не дозволяє формувати амортизаційний фонд; високий рівень залежності виробництва від імпорту матеріально-технічних ресурсів; нестача оборотних коштів на тлі високої кредиторської заборгованості тощо.

Забезпечити мінімізацію цих критичних моментів є можливим, якщо агрофірма ефективно здійснює свою виробничу і відповідно комерційну діяльність, тобто отримує прибуток та нарощує економічний потенціал. Визначимо ефективність кожної окремої культури. В табл. 2.10 проведемо аналіз вирощування озимої пшениці.

Таблиця 2.10

Ефективність виробництва і реалізації озимої пшениці

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Врожайність, ц/га	45,4	38,9	41,7	91,9
Трудомісткість, люд-год/ц	0,86	0,91	0,93	108,1
Питома вага продукції в структурі товарної продукції, %	42,9	9,9	9,3	-33,6 в.п.
Питома вага культури в структурі посівних площ, %	61,7	24,3	18,1	-43,6 в.п.
Товарна продукція (озима пшениця)				

на одного робітника, тис. грн.	305,1	48,6	40,4	13,2
Ціна реалізації 1 ц, грн.	603,2	612,8	617,7	102,4
Собівартість 1 ц, грн.	583,1	594,2	615,2	105,5
Прибуток, грн:				
- на 1 ц, грн.	20,1	18,6	2,5	12,4
- на 1 га, грн.	912,5	723,5	104,3	11,4
Рівень рентабельності, %	3,4	3,1	0,4	-3,0 в.п.
Рентабельність продажу, %	3,3	3,0	0,4	-2,9 в.п.

Аналізуючи дані табл. 2.10 щодо вирощування озимої пшениці в агрофірмі можна зробити наступні узагальнення.

По-перше, культура знизилася свої позиції (частки) як в структурі посівів (на 43,6 в.п.) так і в структурі товарної продукції (на 33,6 в.п.), перший чинник виступив причиною другого. Зниження надходжень від реалізації (від трансформації в процесі діяльності спеціалізації в агрофірмі) вплинуло на показники ефективності. Трудомісткість вирощування цієї культури зросла, причиною цього стало зниження валового збору цієї культури в агрофірмі. Врожайність культури знизилася на 8,1% за цей період.

По-друге, цінова кон'юнктура вплинула на прибуток підприємства. Так, з 2021 р. по 2023 р. він знизився майже в вісім разів (на 87,6%) на 1 ц і в дев'ять разів (на 88,6 %) на 1 га. Витрати на вирощування цієї культури зросли на 5,5%, що вплинуло на показники рентабельності виробництва даної культури. Останній зменшився на 3,0 в.п. Рентабельність продажу зменшилася на 2,9 в.п.

По-третє, сформований рівень ефективності вирощування і продажу пшениці озимої за останні три роки аналізу були низькими, а в 2023 р. вирощування цієї культури знаходиться на межі самоокупності (показники рентабельності - 0,4%), що саме підтверджує це узагальнення.

Наступну сільськогосподарську культуру - ячмінь, яка підлягає дослідженню в аспекті ефективності її вирощування і збуту розглянемо і узагальнимо показники в табл. 2.11.

Вирощування цієї культури в агрофірмі, як показують дані табл. 2.11, зазнала менше змін, ніж показники іншої зернової культури – пшениці.

Врожайність ячменю знизилась на 11,9%, причиною виникнення стало вплив природно-кліматичних умов (їх погіршення) та зниження витрат на оновлення насіннєвого матеріалу за цією культурою. Аналогічно з іншою зерновою культурою зростає трудомісткість вирощування цієї культури.

В структурі посівних площ вага культури знизилася на половину, тоді як в структурі товарної продукції частка зростає на 17,3 в.п., причиною стала зміна спеціалізації агрофірми (зміна цін на ринку щодо цієї культури і ускладнення пошуку каналів її збуту).

Таблиця 2.11

Ефективність виробництва і реалізації ячменю

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Врожайність, ц/га	44,5	38,0	39,2	88,1
Трудомісткість, люд-год/ц	0,91	1,01	0,95	104,4
Питома вага продукції в структурі товарної продукції, %	21,6	6,5	4,3	-17,3 в.п.
Питома вага культури в структурі посівних площ, %	24,7	27,2	12,8	-11,9 в.п.
Товарна продукція (ячменю) на одного робітника, тис. грн.	153,6	31,9	18,7	12,2
Ціна реалізації 1 ц, грн.	599,7	604,2	611,3	101,9
Собівартість 1 ц, грн.	587,2	572,8	594,3	101,2
Прибуток, грн:				
- на 1 ц, грн.	12,5	31,4	17,0	136,0
- на 1 га, грн.	556,3	1193,2	666,4	119,8
Рівень рентабельності, %	2,1	5,5	2,9	+0,8 в.п.
Рентабельність продажу, %	2,1	5,2	2,8	+0,7 в.п.

Темпи зростання ціни і собівартості 1 ц продукції були майже в рівних межах (на 1,9% і 1,2% відповідно). Зростання ціни вищими темпами ніж собівартості вплинуло на зростання прибутку на 1 ц на 36%, а в розрахунку на 1 га – 19,8%.

Показники ефективності зросли (рівень рентабельності і рентабельність продажу) на 0,8 в.п. і 0,7 в.п. відповідно. Значення самих показників є низькими і в 2023 р. на 1 грн. витрат отримано 0,03 грн. прибутку.

Серед решти культур, якими представлена галузь рослинництва є соняшник. З 2021 р до 2023 р. врожайність цієї культури знизилася на 2,7%, що видно з табл. 2.12. Вирощування цієї культури за останні роки мало основне значення для економіки господарства, оскільки частка в товарній продукції цієї культури склала в 2023 р. 86,4%, що на 50,9 в.п. вище ніж у 2021 р. Орієнтація виробничої діяльності на вирощування цієї культури пов'язана з високим рівнем рентабельності її вирощування і сприятливою кон'юнктурою ринковою щодо неї.

Таблиця 2.12

Показник	2021	2022	2023	2023 до 2021, %
Врожайність, ц/га	22,6	21,0	22,0	97,3
Трудомісткість, люд-год/ц	1,31	1,22	1,14	87,0
Питома вага продукції в структурі товарної продукції, %	35,5	83,6	86,4	+50,9 в.п.
Питома вага культури в структурі посівних площ, %	24,7	48,6	69,1	+44,4 в.п.
Товарна продукція (соняшник) на одного робітника, тис. грн.	252,5	410,4	375,1	148,6
Ціна реалізації 1 ц, грн.	924,8	905,6	911,7	98,6
Собівартість 1 ц, грн.	705,1	721,6	790,6	112,1
Прибуток, грн:				
- на 1 ц, грн.	219,7	184,0	121,1	55,1
- на 1 га, грн.	4965,2	3864,0	2664,2	53,7
Рівень рентабельності, %	31,1	25,5	15,3	-15,8 в.п.
Рентабельність продажу, %	23,8	20,3	13,3	-10,5 в.п.

Ефективність виробництва і реалізації соняшнику

Серед всіх культур саме соняшник забезпечував високі результативні показники. Так, рівень рентабельності цієї культури хоч і знизилася в 2023 р. відносно 2021 р. на 15,8 в.п., однак була вищою поміж іншої продукції

рослинництва. Використання переваг цінової конкурентоспроможності спостерігаємо саме при вирощуванні соняшнику, оскільки агрофірма може змінювати ціну на дану культуру на 13% і отримувати прибуток.

Позитивною є тенденція і щодо продуктивності праці при вирощуванні цієї культури, яка зросла на 48,6%. Показники ефективності окремих культур формують загальний рівень ефективності виробничої сільськогосподарської діяльності підприємства, загальні показники якої представлені на рис. 2.5. Спостерігаємо коливання підсумкових показників діяльності агрофірми в цілому. Найвищий результат був отриманий в 2021 р. Починаючи з 2022 р. рівень ефективності виробництва знизився і хоча в 2023 р. намітилася тенденція до зростання показників, вони не досягли рівня 2021 р, а лише показали незначне зростання щодо 2022 р.

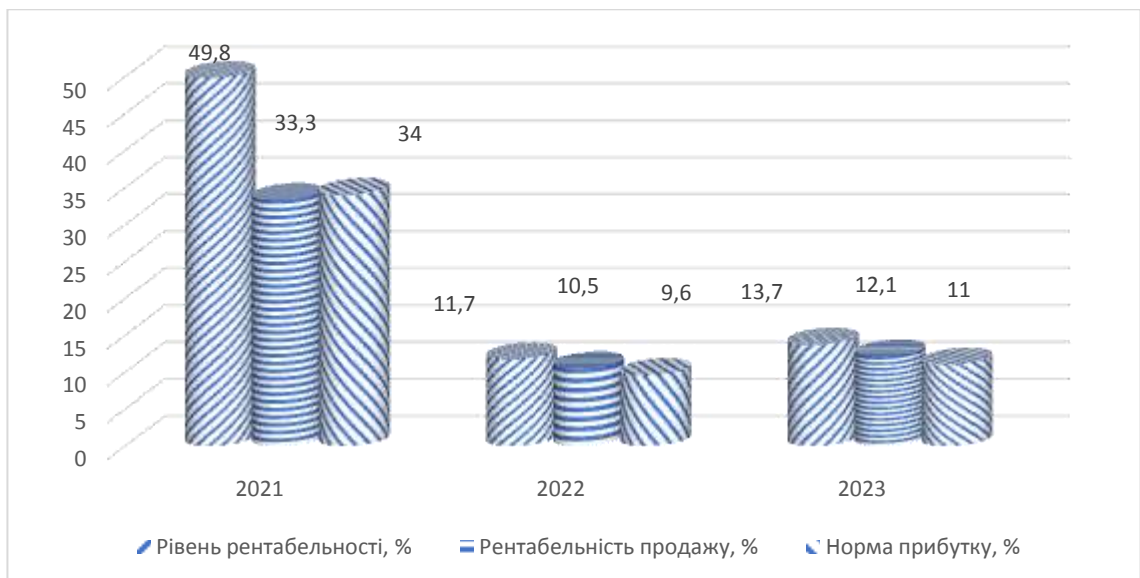

Рис. 2.6 Динаміка показників ефективності діяльності в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району, %

Досліджуючи тенденції економічного розвитку агрофірми використаємо для аналізу й тенденції району, в якому воно здійснює свою діяльність. З цією метою проведемо групування агропідприємств Криворізького району для встановлення впливу факторів на показник прибутку на 1 га (таблиця 2.13) до рівня витрат у рослинницькому виробництві та охарактеризуємо їх динаміку.

Групам підприємств, що мають найменше або найбільше значення груповальної ознаки (це перша та четверта групи в сукупності господарств), належать максимальні у ряді значення питомих витрат.

При цьому в міру збільшення чи зменшення прибутку на 1 га ріллі виробничі витрати уповільнюють своє зростання на 1 га. Схожі тенденції спостерігаються і під час аналізу залежності продуктивності праці від розміру прибутку на 1 га ріллі. Максимальні значення питомого прибутку в рослинництві та його рентабельності отримані у четвертій групі вибірки підприємств.

Проведене групування в господарствах району за показником маси прибутку в рослинництві показало, що зі зростанням цього показника вищі результативні показники досягаються в тих з них, які мають вищий прибуток. зворотній взаємозв'язок є лише з розміром витрат на 1 га в рослинництві.

Таблиця 2.13

Групування аграрних підприємств в залежності від отриманого прибутку на 1 ріллі за 2023 р.

	Групування підприємств за прибутком від реалізації продукції рослинництва на 1 га ріллі, тис. грн.				В середньому
	< 1000 грн	1001-3500 грн	3501-5000 грн	> 5001 грн	
Кількість підприємств в групі	3	4	3	4	-
Відпрацьовано одним працівником за рік, тис. грн.	401,2	582,6	675,2	714,3	684,9
Витрати на 1 га ріллі в рослинництві, тис. грн.	14,2	17,8	21,8	25,9	19,2
Прибуток від реалізації продукції рослинництва на 1 га ріллі, тис. грн.	0,54	2,68	3,71	5,26	3,99
Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва, %	12,6	14,7	20,5	22,6	17,4

Отже, розвиваючи свою господарську діяльність, розвиваючись, підприємство здійснює суттєві внутрішні зміни, здійснюючи перехід до нового кількісного і якісного стану, які відповідають новим вимогам зовнішнього середовища. Цей процес розвитку за характером є інноваційним, динамічним і ризикованим.

Висновки до другого розділу

Організаційна структура управління в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району є лінійно-функціональною. Функціональний рівень представлений бухгалтерією, агрономічною і інженерною службою. Головні спеціалісти, які очолюють ці підрозділи, виконують відповідні функціональні обов'язки. В агрофірмі є дві виробничі бригади, які очолюють бригадири тракторно-рільничої бригади, які знаходяться на нижчому (другому) рівні управління.

Аналіз основних виробничих ресурсів в агрофірмі за 2021-2023 рр. показав наступні тенденції: використання персоналу є раціональним, оптимальним; ефективність використання землі в приватній агрофірмі погіршилася і за всіма натуральними показниками, так і за вартісними; ефективність використання активів знизилась, а віддача від них не змінилася; ефективність використання виробничих засобів знизилась, показник норма прибутку зменшився на 23 в.п. Враховуючи наявну структуру товарної продукції сформований виробничий напрямок підприємства – олійно-зерновий.

Показники господарської діяльності знизилися, як в натуральних вимірниках (урожайність всіх культур знизилася), так й за вартісними показниками. На 66,7% знизилася маса прибутку в 2023 р. відносно 2021 р. Продуктивність праці знизилася на 40% як в розрахунку на 1 люд.-год. так і на 1 середньорічного працівника. Продуктивність основного капіталу знизилася на 17,6%, що свідчить про зниження їх використання на

ефективних засадах. Рівень рентабельності в цілому знизився на 36,1 в.п., а рентабельність продаж знизилася на 21,2 в.п.

Стосовно виробничих показників щодо продукції рослинництва відбулися значні зміни в посівних площах всіх вирощуваних культур. Так, площа посівів насіння соняшнику зросла в п'ять разів, площа пшениці зменшилася на 70,7%, а ячменю на 48,3%. Відповідно динаміка змін відбулася і в структурі посівів, частки відповідних площ зменшилися за зерновими культурами з 86,4% до 30,9% з 2021 р. до 2023 р., відповідно на аналогічну частку зросла посівна площа посівів соняшнику (на 55,5 в.п.). Врожайність всіх культур, які вирощуються в агрофірмі, з 2021 р. до 2023 р. знизилася. Найбільше зниження відбулося при вирощуванні ячменю на 11,9%. Стосовно врожайності соняшника, щорічно цей показник уповільнював зростання на 0,73 ц/га.

Валовий збір змінювався нерівномірно за кожною культурою. Зниження валового збору спостерігаємо при виробництві всіх зернових культур. Так, на зниження валового збору озимої пшениці (-4975 ц) вплинуло зниження посівних площ (-4420 ц) з одночасним зниженням врожайності (-555 ц), аналогічно ситуація відбулася й при вирощуванні ячменю – валовий збір знизився на 1137 ц, за рахунок посівів (-1137 ц), врожайності – (-318 ц). Відповідно суттєва зміна в напрямку зростання відбулося при вирощуванні соняшнику. Валовий збір за цією культурою зріс на 2950 ц, тоді як вплив факторів був різний. Під впливом посівної площі він зріс на 2970 ц, а врожайність негативно вплинула, зменшилася на 20 ц.

В агрофірмі трудомісткість зросла: на 8,1% з озимої пшениці та на 4,4% - з ячменю. Зменшення бачимо лише при вирощуванні насіння соняшнику де витрати живої праці знизилася на 13%.

Вирощування всієї продукції галузі рослинництва було ефективним і прибутковим. Виробництво і збут пшениці в 2023 р. було на межі самоокупності, вирощування ячменю було також прибутковим і суттєво за роками не змінилося. Серед решти культур найбільш прибутковим було

насіння соняшнику. З 2021 р до 2023 р. врожайність цієї культури знизилася на 2,7%. Вирощування цієї культури за останні роки мало основне значення для економіки господарства, оскільки частка в товарній продукції цієї культури склала в 2023 р. 86,4%, що на 50,9 в.п. вище ніж у 2021 р. Орієнтація виробничої діяльності на вирощування цієї культури пов'язана з високим рівнем рентабельності її вирощування і сприятливою кон'юктурою ринковою щодо неї.

Серед всіх культур саме соняшник забезпечував високі результативні показники. Так, рівень рентабельності цієї культури хоч і знизилася в 2023 р. відносно 2021 р. на 15,8 в.п., однак була вищою поміж іншої продукції рослинництва. Використання переваг цінової конкурентоспроможності спостерігаємо саме при вирощуванні соняшнику, оскільки агрофірма може змінювати ціну на дану культуру на 13% і отримувати прибуток. Позитивною є тенденція і щодо продуктивності праці при вирощуванні цієї культури, яка зросла на 48,6%.

Отже, розвиваючи свою господарську діяльність, розвиваючись, підприємство здійснює суттєві внутрішні зміни, здійснюючи перехід до нового кількісного і якісного стану, які відповідають новим вимогам зовнішнього середовища. Цей процес розвитку за характером є інноваційним, динамічним і ризикованим.

РОЗДІЛ 3. ОБГРУНТУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

3.1. Перспективи розвитку виробництва продукції рослинництва

Успішне рішення існуючих проблем передбачає необхідність максимального збереження основних напрямів розвитку сільського господарства, що найбільш повно відповідають природним та економічним умовам країни. У той же час широке поширення можуть і повинні отримати вдосконалення внутрішньогалузевих пропорцій та оптимізація галузевої структури, зумовлені кон'юнктурою світового та регіональних ринків, орієнтацією на самозабезпечення продовольством, раціональним використанням ресурсів та необхідністю підвищення ефективності виробництва. Для зростання продуктивності праці, диверсифікації економіки та нарощування потенціалу, які є важливими умовами для підвищення конкурентоспроможності продукції, необхідно більш ефективно працювати над інструментами регулювання ділового середовища для розвитку бізнесу та розвитку галузей, у тому числі, у сфері виробництва продукції, в тому числі екологічно чистої. Рослинництво має значний сільськогосподарський потенціал, здатний у найближчому майбутньому збільшити обсяги виробництва необхідної сільськогосподарської продукції, що потребує пошуку резервів до використання трудових, земельних, водних, технічних, інвестиційних ресурсів та впровадження інноваційної діяльності у цій сфері.

Основні конкурентні переваги галузі рослинництва мають формуватися шляхом найкращого альтернативного використання ресурсів, підвищення кваліфікації кадрів, удосконалення технології виробництва. Для досягнення ефективності та конкурентоспроможності необхідна також державної підтримки, першочергове значення в ній має кредитна політика. Кредитна

політика держави в агропромисловому комплексі має бути спрямована на забезпечення її пріоритету в економічній структурі всього народного господарства та спрямована на стимулювання виробництва, особливо в повоєнний період. Пільгові кредити при цьому слід надавати під спеціальні інвестиційні програми за умови їх виконання. Важливо забезпечити виділення кредитних ресурсів, доступних аграріям, для покриття сезонного недоліку власних коштів, а також для здійснення інвестицій у стратегічні об'єкти. Цей підхід міг би включити такі напрямки: відкриття спеціальної кредитної лінії із оформленням заставних операцій під майбутній урожай; надання інвестиційних кредитів на будівництво виробничих об'єктів сільського господарства промисловості з переробки; впровадження іпотечних операцій та земельної застави з метою залучення у сільськогосподарське виробництво додаткового капіталу.

Розміри кредитів, процентні ставки, строки погашення, заходи відповідальності за використання кредиту та його повернення повинні визначатися на договірній основі між виробниками та банками. Пропонується також поряд із зміцненням чинної банківської структури з обслуговування агропромислового комплексу сформувати систему сільськогосподарських кооперативних банків, зокрема із державною підтримкою, включаючи створення установ дрібного кредиту.

Винятково значної ролі у розвитку ефективної та конкурентоспроможності продукції рослинництва грає організація збуту. Зростанню ефективності у сфері збуту продукції відіграє наявна дієва інфраструктура - виробнича, соціальна та ринкова. Виробнича інфраструктура повинна забезпечити збереження та нарощування виробництва рослинницької продукції. Для цього потрібно покращити забезпеченість підприємства технікою, виробничими приміщеннями, енергетичними потужностями та якісними дорогами тощо. Функціонування цього напрямку інфраструктури підприємство використовує за наявності власного виробництва і відповідного потенціалу. З метою посилення

ринкової позиції підприємства розглянемо основні кроки щодо нарощування валових показників діяльності. Оскільки в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району питома вага в структурі товарної продукції за 2022-2023 рр. (83,6 – 86,4%) займає соняшник, розрахуємо резерви зростання валових показників саме цієї культури. До факторів, що впливають на валове виробництво, врожайність, собівартість та економічну ефективність відносяться: дози внесення всіх видів добрив, тривалість періоду збирання та структуру посівних площ.

Розглянемо покроково вплив кожного з цих факторів на виробництво продукції рослинництва. Дослідження розглянемо з визначення взаємозв'язку врожайності і доз внесення мінеральних добрив в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок врожайності і доз внесення мінеральних добрив

Роки	Врожайність, ц/га (y)	Дози, ц (x)	xy	x ²	Вирівняна врожайність з $\bar{Y}_x=a+bx$
2020	21,2	1,89	40,07	3,57	21,74
2021	22,6	2,07	44,52	4,28	23,12
2022	21,0	1,84	59,64	3,39	21,8
2023	22,0	1,71	59,62	2,92	22,9

З підвищенням кількості добрив на 1 ц врожайність соняшнику підвищується на 2,6 ц/га. Зростання валового збору соняшнику за рахунок підвищення доз внесення мінеральних добрив розрахуємо добутком розрахункового середнього значення врожайності і допустимого збільшення доз внесення мінеральних добрив.

Приріст врожайності = $2,6 \times (2,07 - 1,71) = 0,94$ ц/га. Валовий збір з всієї посівної площі (площу візьмемо за даними 2024 р.) = $0,94 \times 168 = 157,92$ ц.

Витрати на додатковий валовий збір складають 34,11 тис. грн.:

1. на придбання і внесення додаткової кількості мінеральних добрив складає: $0,36 \times 168 \times 174,5$ грн = 10,55 тис. грн

2. на оплату праці (витрати на оплату праці в структурі собівартості 1 ц соняшнику складають 9,6% чи 64,15 грн.): $157,92 * 64,15 = 10,13$ тис. грн.

3. на транспортування додатково зібраного врожаю (в структурі собівартості 1 ц витрати з автотранспорту складають 85,04 грн.): $157,92 * 85,04 = 13,43$ тис. грн.

За останні роки в агрофірмі внесення органічних добрив під рослинницьку продукцію не здійснювалося, тому їх вплив на врожайність не враховується для розрахунку. Розглянемо вплив на валове виробництво соняшнику строків збирання цієї культури, в залежності від можливостей проведення цих робіт. Для агрофірми вартість втрат урожаю при роботі комбайнової техніки за різної тривалості збиральних робіт представлено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Вартість втрат урожаю зі збільшення термінів збирання соняшнику

Збір при дотриманні терміну збирання, ц	Збір при збільшеному терміні збирання, ц	Втрати врожаю, ц	Вартість втрат врожаю, тис. грн.
2950	2890,8	59,5	11,18

Подальше збільшення термінів збирання з формальної позиції є неефективним. Однак перевищення терміну збирання дає можливість зекономити 11,18 тис. грн. Таким чином, господарству необхідно проводити оцінку оптимального складу комбайнового парку з використанням жорстких нормативних термінів прибирання не завжди є виправданим і можливим. Залежно від вартості комбайнової техніки, її продуктивності та рівня цін реалізації сільськогосподарської продукції доцільно збільшення термінів збиральних робіт з одночасним скороченням облікового числа технічних засобів.

Запишемо всі резерви на підвищення валового виробництва соняшнику і скорочення собівартості (табл. 3.3). Загальна сума витрат за рахунок додаткових резервів зросла на 45,29 тис. грн., а розрахункова собівартість 1 ц

соняшнику – 750,6 грн., що нижче фактичного рівня на 40 грн. В цілому за рахунок реалізації запропонованих засобів додатково буде вироблено 217,42 ц соняшнику.

Таблиця 3.3

Взаємозв'язок врожайності і доз внесення мінеральних добрив

Показник	Резерви		Разом
	підвищення доз внесення мінеральних добрив	скорочення строків збирання	
Валовий збір, ц:			
- фактичний	2950	2950	2950
- додатковий	157,92	59,5	217,42
- разом	3107,92	3009,5	3167,42
Виробничі витрати, тис. грн.:			
- фактичний	2132,27	2132,27	2132,27
- додатковий	34,11	11,18	45,29
- разом	2166,38	2143,45	2177,56
Собівартість 1 ц, грн.:			
- фактичний	790,6	790,6	790,6
- розрахунковий	761,4	778,7	770,6
Зниження собівартості 1 ц, грн.	29,2	11,9	20,0

Врахування всіх резервів дозволить розрахувати економічну ефективність запропонованих заходів щодо підвищення валового виробництва соняшнику та скорочення її собівартості на перспективу в господарстві в табл. 3.4. Загальний економічний ефект від скорочення собівартості 1 ц соняшнику проявляється в зростанні прибутку на 16,5% на цей же обсяг (1 ц). В розрахунку на 1 га зростання склало 21,5%. При цьому рівень рентабельності зросте на 3 в.п., а рентабельність продажу зросла на 2.2 в.п.

Останній фактор, який підлягає дослідженню є структура посівних площ в агрофірмі. Цей фактор впливає на розміщення та спеціалізацію, а також відмінності в структурі земельних угідь, їх склад та структуру посівів прямо впливає на кінцевий результат діяльності.

Таблиця 3.4

Економічна ефективність запропонованих заходів щодо підвищення валового виробництва соняшнику та скорочення її собівартості

Показник	2023	2025	2025 до 2023, %
Врожайність, ц/га	22,0	22,94	104,3
Валовий збір, ц	2950	3167,42	107,4
Ціна реалізації 1 ц, грн.	911,7	911,7	100,0
Собівартість 1 ц, грн.	790,6	770,6	97,5
Прибуток, грн: на 1 ц, грн.	121,1	141,1	116,5
на 1 га, грн.	2664,2	3236,83	121,5
Рівень рентабельності, %	15,3	18,3	+3,0 в.п.
Рентабельність продажу, %	13,3	15,5	+ 2,2 в.п.

Для агрофірми важливо врахувати спеціалізацію, яка забезпечує величезні економічні переваги, основними з яких є:

розширення ареалу можливостей найбільш повного, розумного використання біокліматичного потенціалу регіону для здешевлення сільськогосподарської продукції;

на підвищення рівня концентрації агропромислового виробництва з урахуванням зосередження виробничих ресурсів, зокрема, капітальних вкладень переважно у провідних галузях;

у вдосконалення форм організації та управління спеціалізації праці, самого виробника, безперервне зростання віддачі від неї;

поліпшення якості, скорочення втрат сировини та продукції, перехід до високоефективного типу інтенсивного відтворення аграрного виробництва.

Можливість встановити найкращі взаємозв'язки та пропорції окремих факторів виробництва, виявити доцільніше поєднання галузей, визначити

основні кроки ефективного використання всіх активів та виробити оптимальні типові рішення. Вся ця робота вкрай необхідна для вдосконалення систем ведення сільського господарства, раціональної організації його окремих галузей, підприємств у цілому.

Під впливом соціально-економічних, природних умов, а також внаслідок аграрної політики, що здійснюється в країні, вони змінюються, залишаючись у межах певного виробничого типу. Однак при цьому не завжди відбувається вдосконалення. Особливо це характерно для нинішнього етапу економічних перетворень, коли через незатребуваність на внутрішньому ринку ряду агропродукції багато підприємств втрачають спеціалізацію, що склалася, пристосовуючись заради виживання до деформацій ринкової стихійно, що суперечить закономірностям територіального поділу праці та розміщення сільськогосподарського виробництва. При цьому в умовах обмежених виробничих ресурсів, з урахуванням різноманітного біокліматичного потенціалу та економічних факторів, ставилася за мету отримання максимально можливої кількості продукції та суми прибутку.

Предметом дослідження є процес виробництва та реалізації як єдиного технологічного процесу. З цією метою розроблено економіко-математичну модель виробничої структури агрофірми. Інформаційною базою для розрахунку моделі виступають дані щодо ресурсного потенціалу агрофірми в середньому за період 2021-2023 рр. Як цільову функцію в моделі використовується максимум прибутку.

Вихідними даними для складання моделі є площі відповідних посівів: x_1 – площа озимої пшениці, га; x_2 – площа ячменю, га; x_3 – площа соняшнику, га.

Як обмеження в моделі відображені:

1. Використання ріллі: $40,8x_1 + 41,6x_2 + 21,5x_3 \leq 243$
2. Використання трудових ресурсів: $0,93x_1 + 0,95x_2 + 1,14x_3 \leq 11004$
3. Використання матеріальних витрат: $0,61x_1 + 0,59x_2 + 0,73x_3 \leq 2290,0$

Цільова функція моделі - максимум прибутку має вигляд: $0,01x_1 + 0,02x_2 + 0,23x_3$

Оскільки в агрофірмі за останні роки не дотримуються науково обґрунтованих норм посівів, а управлінські рішення приймаються у відповідності до адаптації щодо умов зовнішнього середовища розглянемо результати оптимізаційної моделі в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Структура посівних площ підприємства

Культура	Фактична (в середньому за 2021-2023 рр.)		Оптимальна		Оптимальна до фактичної, %
	га	%	га	%	
Озима пшениця	75	30,9	40	16,5	53,3
Ячмінь	40	16,5	26	10,5	65,0
Соняшник	128	52,6	177	72,9	138,3
Всього	243	100	243	100	100,0

Як видно з табл. 3.5 суттєво знижуються площі під зерновими культурами, а зростає площа соняшнику на 38,3%, оскільки прибуток на 1 ц при вирощуванні і реалізації цієї культури є максимальним, а в поточній зовнішній ситуації це для підприємства є сприятливим фактором (крім того соняшник є ярою культурою і в сучасних умовах це є важливим фактором). Розрахуємо в табл. 2.6 економічний ефект та ефективність запропонованих заходів від оптимізації посівних площ.

Таблиця 3.6

Економічна ефективність запропонованих заходів щодо оптимізації посівних площ

Показник	2023	2025	2025 до 2023, %
Товарна продукції, тис. грн.	2604,8	2899,5	111,3
Чистий прибуток, тис. грн.	314,8	401,7	127,6
- на 1 га ріллі, тис. грн.	1,30	1,65	126,9
Рівень рентабельності, %	13,7	16,1	+2,4 в.п.
Рентабельність продаж, %	12,1	13,9	+1,8 в.п.

Норма прибутку, %	11,0	14,1	+3,1 в.п.
-------------------	------	------	-----------

В агрофірмі зміни в структурі посівних площ вплинуть на зміну результативних показників. Прибуток зросте на 27,6%, відповідно й всі показники рентабельності показують зростання. Рівень рентабельності зросте на 2,4 в.п., на 1 грн витрат отримується на перспективу 0,16 грн прибутку. Рентабельність продажу зростає на 3,1 в.п., рентабельність продажу – на 1,8 в.п. Відзначимо, що проектування моделей сільськогосподарського виробництва, які забезпечують виробництво максимуму продукції при мінімумі витрат коштів та праці, є одним з важливих завдань при плануванні виробництва агрофірми. Від того, наскільки правильно вирішені ці питання, залежить його ефективність. Враховуючі всі ці моменти у практиці роботи агрофірми, а також плануючих органів часто виникають питання вибору раціонального варіанту спеціалізації та поєднання галузей, оптимізації їх розмірів та використання виробничих ресурсів, а також плану виробництва у даних конкретних умовах.

Отже, галузева структура сільськогосподарського виробництва складається під впливом двох протилежних тенденцій. Одна з них, полягає в прагненні сільськогосподарського виробництва до поглиблення спеціалізації та створення моногалузових господарств, обумовлена необхідністю його індустріалізації. Інша – значною залежністю сільського господарства від природно-кліматичних умов, розбіжністю робочих періодів та періодів виробництва в окремих галузях, періодичністю використання в них праці та засобів виробництва. Ця тенденція полягає у прагненні господарства до певного поєднання в них галузей та культур, що зумовлює багатогалузевий характер виробничих процесів в галузі.

Вище розглянуті моменти посприяли необхідності визначення для господарства, міжгосподарських та агропромислових підприємств розмірів тих галузей сільського господарства, які треба розвивати в даному господарстві поряд з основною, щоб найефективніше використовувати

землю, матеріальні та трудові ресурси. При цьому слід враховувати, що різні підгалузі сільського господарства взаємно залежать у своєму розвитку та успішне функціонування одних можливе лише за умови певного рівня розвитку інших галузей.

3.2. Впровадження прогресивно-організаційних заходів в галузі рослинництва

Ефективна діяльність аграрних підприємств в умовах ринкової економіки багато в чому залежить від того, наскільки достовірно вони передбачають далеку та ближню перспективу свого розвитку, наскільки грамотно ухвалюють стратегічні рішення на основі аналізу та прогнозу ринкової кон'юнктури.

Економічний прогноз є важливим частиною економічної політики підприємства, він служить основою для планування бюджету. Дані прогнозу враховуються для формування документів стратегічного планування. Так, планування тенденцій змін (попиту і пропозиції) товарного ринку відіграє при плануванні різних цільових показників.

Підвищення ефективності системи планування на мікро та макрорівнях неможливо без удосконалення системи управління аграрними ринками, в якій також особливе місце посідає проблема прогнозування цінової кон'юнктури. Планування фінансової діяльності будь-якого підприємства засноване на розрахунку прогнозованих цін на продукцію як основи планових показників собівартості продукції та рентабельності виробництва. Відсутність прогнозної динаміки ринкової цінової кон'юнктури призводить до помилкових розрахунків планових показників і, як наслідок, може спричинити помилковий вибір стратегії поведінки на ринку аграрного підприємства. Основою такого прогнозу має бути прогноз цінової

кон'юнктури як бази для планування фінансових показників на майбутній період.

ПАФ «ВОСТОК» слід проводити коригування цін з урахуванням тенденцій ринку з періодичністю не рідше ніж раз на квартал для довгострокової динаміки та щомісяця для короткострокової. Весь механізм прогнозування цінової кон'юнктури може бути підпорядкований однієї мети – забезпечення ефективної системи планування.

Вдосконалення потребує і методика прогнозування цінової кон'юнктури. Ринок часто демонструє нестійкий характер руху, що при використанні найпростіших і зручніших методик призводить до недостовірних результатів прогнозування. Переконані, що методи моделювання та їх комбінація мають найбільш повний інструментарій не тільки для якісного передпрогнозного аналізу ринкових показників, а й для прогнозування їхнього рівня на перспективу. Не викликає сумніву той факт, що для якісного передпрогнозного аналізу, крім методики, важливий факт достовірності, актуальності та повноти вихідних статистичних даних.

Використана методика короткострокового прогнозування цінової кон'юнктури соняшника на основі фрактально-інтегрованої моделі може бути ефективною в системі планування діяльності підприємства. Прогноз цінової кон'юнктури в даному випадку буде орієнтиром процесу планування продажів, сутність якого полягає у забезпеченні максимального обсягу доходу при оптимальному обсязі виробництва продукції і на досягнутому рівні витрат виробництва. Використання обґрунтованого прогнозу цін дозволить підприємству-виробнику соняшнику не тільки отримати прибуток внаслідок грамотної виробничо-збутової стратегії, а й зберегти високий рівень конкурентоспроможності підприємства, а також підтримувати безперервну діяльність у заданому інтервалі, вносити планові платежі до бюджетів різних рівнів та здійснювати інновації.

При цьому планування показників виробництва та реалізації продукції рослинництва на основі прогнозів кон'юнктури ринків різних культур

сприятиме збільшенню при виробництві цієї продукції ефективності не лише на рівні конкретного сільгоспвиробника, а й у більшому масштабі.

Інтеграція достовірного прогнозу цінової кон'юнктури у систему планування основних економічних показників (ціни-реалізації, собівартості, виручки) дозволить ПАФ «ВОСТОК» визначити найвигідніші умови реалізації продукції залежно від рівня цін. Розрахунок ефективності використання короткострокового прогнозу цінової кон'юнктури ринку соняшнику проводився за даними ПАФ «ВОСТОК» і прогнозних цін на таку культуру як соняшник.

Структура обсягу реалізації соняшнику в 2023 році, представлена на рис. 3.1, свідчить, що найбільший обсяг продажів припадав на період з жовтня по грудень, максимальний обсяг проданого соняшнику зафіксований у жовтні і склав 42% всього обсягу реалізованого олійного насіння.

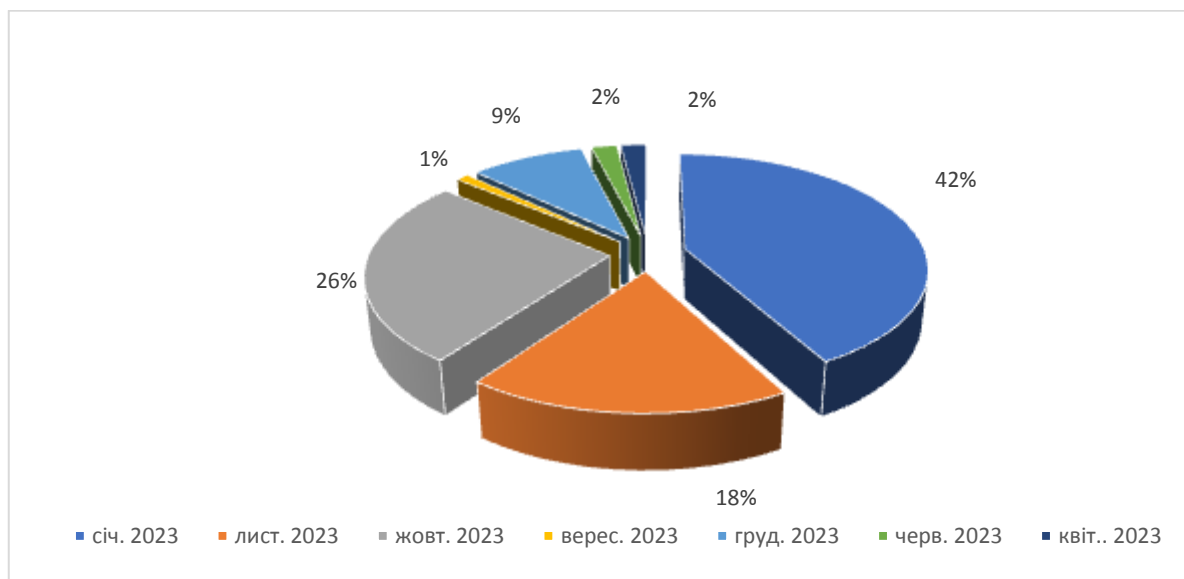

Рис. 3.1 Структура продаж соняшнику в ПАФ «ВОСТОК» за 2023 р., %

Проведемо дослідження при якому за наявності цінового прогнозу ринкової кон'юнктури можливі три варіанти розвитку збутової стратегії підприємства, вкладених у збільшення прибутку під час виробництва соняшнику. Оскільки максимальна ціна у 2023 році була передбачена на початок року, то вигідніше було реалізувати максимально можливий обсяг залишку у січні 2024. Маючи можливість збереження продукції та

збільшення обсягів збуту в агрофірмі доцільно було спланувати період із жовтня 2024 року.

Перший варіант має на увазі оптимізацію обсягу продажу за періодами залежно від передбачуваного напрямку вектора цінової функції. Другий варіант використання цінового прогнозу - оптимізація ціни при укладення договору продажу. Оскільки, як було зазначено, «ПАФ «ВОСТОК» реалізує соняшник високої якості та у невеликих обсягах, то під час проведення переговорів керівництво може орієнтуватися на середню прогнозну ціну .

Третій спосіб збільшення прибутку має передбачати як оптимізацію ціни, і оптимізацію обсягу продажів. Це свого роду комбінація двох попередніх варіантів (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Варіанти збутової стратегії в ПАФ «ВОСТОК»

Показник	Період (2023 - 2024 р.)						
	січ.	квіт.	черв.	верес.	жовт.	лист.	груд.
Перший варіант збутової стратегії							
Обсяг, ц	552	74	74	37	961	665	333
Ціна на 1 ц, грн.	911,7	938,5	942,6	909,5	910,8	912,3	944,6
Виручка, тис. грн.	503,3	69,5	69,8	33,7	875,3	606,7	314,6
Другий варіант збутової стратегії							
Обсяг, ц	225	110	110	140	1000	825	286
Ціна на 1 ц, грн.	920,4	933,5	955,8	912,5	984,5	966,7	977,4
Виручка, тис. грн.	207,1	102,7	105,1	127,8	984,5	797,5	279,5
Третій варіант збутової стратегії							
Обсяг, ц	552	74	74	37	961	665	333
Ціна на 1 ц, грн.	920,4	933,5	955,8	912,5	984,5	966,7	977,4
Виручка, тис. грн.	508,1	69,1	70,7	33,8	946,1	642,9	325,5

Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна дійти висновку про те, що в залежності від обраного курсу збутової стратегії щодо соняшнику в ПАФ «ВОСТОК» може отримати такі фінансові результати (табл. 3.8).

Вищезазначені моменти зумовили такі висновки, що прогнозний ефект від реалізації соняшнику ПАФ «ВОСТОК» залежно від обраної збутової стратегії може бути збільшений у сумі від 220,8 тис. грн. до 351,6 тис. грн.

Використання обґрунтованих прогнозних оцінок ринкової кон'юнктури під час планування термінів та обсягів реалізації продукції дозволило б підвищити рентабельність виробництва соняшнику на 14,6 в.п. (за найкращого варіанту). Розрахунки доводять той факт, що короткостроковий прогноз – основа оптимізації прибутку підприємства.

Таблиця 3.8

Прогнозні фінансово-економічні показники в ПАФ «ВОСТОК»

Показник	2023-2024 р		
Обсяг виробленої продукції, ц	3696		
Обсяг реалізації, ц	2696		
Витрати, тис. грн.	2005,0		
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	2252,1		
Прибуток – всього, тис. грн.	247,6		
Рівень рентабельності, %	15,3		
Рентабельність продажу, %	13,3		
Прогнозні показники	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3
Прогнозна виручка, тис. грн.	2472,9	2603,7	2596,2
Прогнозний прибуток, тис. грн.	467,9	598,7	591,2
Рівень рентабельності, %	23,3	29,9	29,5
Рентабельність продажу, %	18,9	23,0	22,8

Таким чином, на основі проведеного дослідження узагальнимо, що короткостроковий прогноз є не лише основою оптимізації прибутку на мікро, а й інструментом підвищення якості управління агрофірмою.

Спираючись на планові показники прибутку (розраховані на основі динаміки прогнозних цін), виробник має можливість вирішувати завдання управління бізнес-процесом, тим самим підвищуючи ефективність роботи свого підприємства. До таких завдань, наприклад, належать: оновлення агротехніки, оптимізація виробничо-реалізаційної політики, планування інвестицій у розвиток технологічної бази, планування кредитно-фінансової політики та інші.

Прогнозування і планування поряд з координацією та контролем є важливими елементами формування цілісної системи управління економікою. Можливість знизити вплив негативних факторів на ринкові процеси та стимулювати вплив позитивних факторів, особливо важлива для органів місцевого управління. Основна увага при прогнозуванні на цьому рівні має приділятися досягненню узгодженості регіонального галузевого прогнозу з макропрогнозом розвитку олійно-жирової галузі країни. Практична цінність прогнозних оцінок полягає у своєчасному та правильному використанні прогнозу.

Впровадження запропонованих технологій цінового прогнозування дозволить реалізувати можливості стратегічного планування як на рівні товаровиробників, так і мезо- та макрорівнях державного управління, підвищити рентабельність виробництва соняшника та збалансованість ринку олійного насіння. Використання прогнозів ринкової кон'юнктури дозволить обґрунтувати виробничо-збутову стратегію аграрних підприємств.

Висновки до третього розділу

В результаті дослідження виробництва продукції рослинництва в ПАФ «ВОСТОК» було запропоновано такі заходи щодо підвищення ефективності її виробництва:

1. За рахунок реалізації запропонованих засобів (підвищення доз внесення мінеральних добрив, скорочення строків збирання) додатково буде вироблено 217,42 ц соняшнику, що дозволить знизити собівартість 1 ц на 40 грн. Загальний економічний ефект від скорочення собівартості 1 ц соняшнику проявляється в зростанні прибутку на 16,5% на 1 ц. В розрахунку на 1 га зростання прибутку склало 21,5%. При цьому рівень рентабельності зросте на 3 в.п., а рентабельність продажу зросла на 2.2 в.п.

2. Оптимізацію структури посівних площ в агрофірмі, що дозволить отримати такі результативні показники. Прибуток зросте на 27,6%,

відповідно й всі показники рентабельності показують зростання. Рівень рентабельності зросте на 2,4 в.п., на 1 грн витрат отримується на перспективу 0,16 грн прибутку. Рентабельність продажу зростає на 3,1 в.п., рентабельність продажу – на 1,8 в.п.

3. В ПАФ «ВОСТОК» слід проводити коригування цін з урахуванням тенденцій ринку з періодичністю не рідше ніж раз на квартал для середньострокової динаміки та щомісяця для короткострокової. Весь механізм прогнозування цінової кон'юнктури може бути підпорядкований однієї мети – забезпечення ефективної системи планування. Інтеграція достовірного прогнозу цінової кон'юнктури у систему планування основних економічних показників (ціни-реалізації, собівартості, виручки) дозволить ПАФ «ВОСТОК» визначити найвигідніші умови реалізації продукції залежно від рівня цін. Розрахунок ефективності використання короткострокового прогнозу цінової кон'юнктури ринку соняшнику проводився за даними ПАФ «ВОСТОК» і прогнозних цін на таку культуру як соняшник.

За наявності цінового прогнозу ринкової кон'юнктури можливі три варіанти розвитку збутової стратегії підприємства, вкладених у збільшення прибутку під час виробництва соняшнику. Перший варіант має на увазі оптимізацію обсягу продажу за періодами залежно від передбачуваного напрямку вектора цінової функції. Другий варіант використання цінового прогнозу - оптимізація ціни при укладення договору продажу. Оскільки, як було зазначено, «ПАФ «ВОСТОК» реалізує соняшник високої якості та у невеликих обсягах, то під час проведення переговорів керівництво може орієнтуватися на середню прогнозну ціну . Третій спосіб збільшення прибутку має передбачати як оптимізацію ціни, і оптимізацію обсягу продажів.

Проведене дослідження показало, що прогнозний ефект від реалізації соняшнику ПАФ «ВОСТОК» залежно від обраної збутової стратегії може бути збільшений у сумі від 220,8 тис. грн. до 351,6 тис. грн. Використання обґрунтованих прогнозних оцінок ринкової кон'юнктури під час планування

термінів та обсягів реалізації продукції дозволило б підвищити рентабельність виробництва соняшнику на 14,6 в.п. (за найкращого варіанту - другого). Впровадження запропонованих технологій цінового прогнозування дозволить реалізувати можливості стратегічного планування як на рівні товаровиробників, так і мезо- та макрорівнях державного управління, підвищити рентабельність виробництва соняшника та збалансованість ринку олійного насіння. Використання прогнозів ринкової кон'юнктури дозволить обґрунтувати виробничо-збутову стратегію аграрного підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження ефективності виробництва продукції рослинництва в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району дозволило зробити такі висновки.

Організаційна структура управління в ПАФ «ВОСТОК» Криворізького району є лінійно-функціональною. Аналіз основних виробничих ресурсів в агрофірмі за 2021-2023 рр. показав наступні тенденції: використання персоналу є раціональним, оптимальним; ефективність використання землі в приватній агрофірмі погіршилася і за всіма натуральними показниками, так і за вартісними; показник норма прибутку зменшився на 23 в.п. Враховуючи наявну структуру товарної продукції сформований виробничий напрямок підприємства – олійно-зерновий.

Показники господарської діяльності знизилися, як в натуральних вимірниках (урожайність всіх культур знизилася), так й за вартісними показниками. На 66,7% знизилася маса прибутку в 2023 р. відносно 2021 р. Продуктивність праці знизилася на 40% як в розрахунку на 1 люд.-год. так і на 1 середньорічного працівника. Фондовіддача знизилася на 17,6. Показники рентабельності знизилися, так рівень рентабельності в цілому знизився на 36,1 в.п., а рентабельність продаж на 21,2 в.п.

Вирощування всієї продукції галузі рослинництва було ефективним і прибутковим. Виробництво і збут пшениці в 2023 р. було на межі самоокупності, вирощування ячменю було також прибутковим і суттєво за роками не змінилося. Серед решти культур найбільш прибутковим було насіння соняшнику. З 2021 р до 2023 р. врожайність цієї культури знизилася на 2,7%. Вирощування цієї культури за останні роки мало основне значення для економіки господарства, оскільки частка в товарній продукції цієї культури склала в 2023 р. 86,4%, що на 50,9 в.п. вище ніж у 2021 р. Орієнтація виробничої діяльності на вирощування цієї культури пов'язана з

високим рівнем рентабельності її вирощування і сприятливою кон'юнктурою ринковою щодо неї.

Серед всіх культур саме соняшник забезпечував високі результативні показники. Так, рівень рентабельності цієї культури хоч і знизилася в 2023 р. відносно 2021 р. на 15,8 в.п., однак була вищою поміж іншої продукції рослинництва. Використання переваг цінової конкурентоспроможності спостерігаємо саме при вирощуванні соняшнику, оскільки агрофірма може змінювати ціну на дану культуру на 13% і отримувати прибуток. Позитивною є тенденція і щодо продуктивності праці при вирощуванні цієї культури, яка зросла на 48,6%.

В результаті дослідження виробництва продукції рослинництва в ПАФ «ВОСТОК» було запропоновано такі організаційно-економічні заходи щодо підвищення ефективності її виробництва:

1. За рахунок реалізації запропонованих засобів (підвищення доз внесення мінеральних добрив, скорочення строків збирання) додатково буде вироблено 217,42 ц соняшнику, що дозволить знизити собівартість 1 ц на 40 грн. Загальний економічний ефект від скорочення собівартості 1 ц соняшнику проявляється в зростанні прибутку на 16,5% на 1 ц. В розрахунку на 1 га зростання прибутку склало 21,5%. При цьому рівень рентабельності зросте на 3 в.п., а рентабельність продажу зросла на 2.2 в.п.

2. Оптимізацію структури посівних площ в агрофірмі, що дозволить отримати такі результативні показники. Прибуток зросте на 27,6%, відповідно й всі показники рентабельності показують зростання. Рівень рентабельності зросте на 2,4 в.п., на 1 грн витрат отримується на перспективу 0,16 грн прибутку. Рентабельність продажу зростає на 3,1 в.п., рентабельність продажу – на 1,8 в.п.

3. В ПАФ «ВОСТОК» розрахунок ефективності використання короткострокового прогнозу цінової кон'юнктури ринку соняшнику проводився за даними ПАФ «ВОСТОК» і прогнозних цін на таку культуру як соняшник. За наявності цінового прогнозу ринкової кон'юнктури можливі

три варіанти розвитку збутової стратегії підприємства, вкладених у збільшення прибутку під час виробництва соняшнику. Перший варіант має на увазі оптимізацію обсягу продажу за періодами залежно від передбачуваного напрямку вектора цінової функції. Другий варіант використання цінового прогнозу - оптимізація ціни при укладенні договору продажу. Оскільки, як було зазначено, «ПАФ «ВОСТОК» реалізує соняшник високої якості та у невеликих обсягах, то під час проведення переговорів керівництво може орієнтуватися на середню прогнозну ціну. Третій спосіб збільшення прибутку має передбачати як оптимізацію ціни, і оптимізацію обсягу продажів.

Проведене дослідження показало, що прогнозний ефект від реалізації соняшнику ПАФ «ВОСТОК» залежно від обраної збутової стратегії може бути збільшений у сумі від 220,8 тис. грн. до 351,6 тис. грн. Використання обґрунтованих прогнозних оцінок ринкової кон'юнктури під час планування термінів та обсягів реалізації продукції дозволило б підвищити рентабельність виробництва соняшнику на 14,6 в.п. (за найкращого варіанту - другого).

Отже, розвиваючи свою господарську діяльність, розвиваючись, підприємство здійснює суттєві внутрішні зміни, здійснюючи перехід до нового кількісного і якісного стану, які відповідають новим вимогам зовнішнього середовища. Цей процес розвитку за характером є інноваційним, динамічним і ризикованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 724 с.
2. Белоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: монографія. Київ: Дорадо Друк, 2010. 432 с.
3. Бутова О. Проблеми аграрного ціноутворення в умовах трансформації економіки України. *Економічний аналіз*. 2011. № 9. Ч. 1. С.64–68.
4. Вакуленко В.Л. Шляхи підвищення економічної ефективності інтенсифікації виробництва продукції рослинництва повоєнного часу. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. №24. С.25-30.
5. Вініченко І.І., Сітковська А.О., Горнюк Д.І. Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2023. № 20. С. 4-8.
6. Вініченко І.І., Цой Д.В., Лагута І.С. Theoretical and methodological approaches to assessing the economic efficiency of agricultural production. *Ефективна економіка*. 2024. №10. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
7. Воронкова В. Г. Основи підприємництва: теорія та практикум: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2014. 455 с
8. Габор С.С., Габор В.С. Ефективність як економічна категорія. *Інноваційна економіка*. 2012. № 7. С. 14–17.
9. Говорушко Т.А., Клімаш Н.І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія. Київ : Логос, 2013. 204 с.

10. Данильчак Н.Ю. Аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарському підприємстві. Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/1398>.
11. Дучинська Н.І., Бондаренко Н.М., Лядова К.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення. Режим доступу: <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201372/duchinska.html>.
12. Економіка використання мінеральних добрив в сільському господарстві. *Пропозиція*. 2017. URL: <https://propozitsiya.com/ua/ekonomika-vykorystannya-mineralnyh-dobryv-v-silskomu-gospodarstvi>
13. Жибак М.М., Федуняк І.О. Основні напрями підвищення ефективності функціонування аграрних формувань з виробництва продукції рослинництва. *Ефективна економіка*. 2019. №5. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/8.pdf
14. Забедюк М.С. Стратегія диверсифікації як шлях підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний форум*. 2020. № 1(2). С. 87–92.
15. Ільчук М.М., Коновал І.А., Водніцький М.В. Стабілізація ринку зерна в Україні в повоєнний період. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. 2022. №13(1), С. 14–24. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(1\).2022](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(1).2022).
16. Кадирус І.Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. *Ефективна економіка*. 2014. № 5: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_104
17. Казакова І. В., Кондратюк Н. В. Ефективність виробництва сої та розвиток ринку соєвих продуктів в Україні і світі. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4070>
18. Калінчик М.В., Толкач М.І. Методичні та практичні аспекти економічної оцінки ресурсозберігаючих технологій у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 86-91.

19. Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. Управління фінансово-економічною безпекою: навч. посіб. Київ: Дорадо-Друк, 2010. 480 с.
20. Коваль П.В. Ефективність функціонування аграрних підприємств в умовах зміни темпів і пропорцій відтворення ресурсного потенціалу. *Економіка АПК*. 2010. № 8. С. 45-52.
21. Козлова І. М., Велика О.Ю., Козлов Н.В. Особливості стратегічного розвитку підприємств в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 134–140.
22. Кононенко Ж.А., Дігтяр Н.С. Інтенсифікація як складова економічної ефективності використання землі. *Ефективна економіка*. 2017. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5535>
23. Концеба С.М., Підлубна О.Д. Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2012. №2. С. 33-37.
24. Корнієнко В.С. Особливості аналізу зернових культур. *Вісник СНТ ННІ бізнесу і менеджменту ХНТУСГ*. 2018. Випуск №1. С. 71-74
25. Крижан Я.В., Запірченко Л.Д. Підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва. *Напрями економічного зростання та інноваційного розвитку підприємств: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспірантів та молодих учених, 12 квіт. 2019 р. Кропивницький, 2019. С. 58-60.*
26. Кузьменко О. А. Методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Випуск 38. С. 63-67.
27. Кулиняк І.Я., Базарко С.В. Оцінювання та підвищення ефективності маркетингової діяльності підприємств. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2017. №2(8). С. 94-100.

28. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України. Полтава: РВВ ПУСКУ. 2008. 215 с.
29. Марченко В.М., Місяйло О.В. Напрями підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління*. 2020. Випуск 2 (25). С.246-251.
30. Матросова Л.М. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. №42. С. 83–90
31. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Фактори впливу на прибутковість аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 79-86.
32. Мірошник Р., Баглай І. Проблеми ринку зернових культур в Україні та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. №(39). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-24>
33. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства: підручник. Київ : Скарби, 2018. 336 с.
34. Отенко В.І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 5. С. 231–237.
35. Павлова Г.Є. Особливості аграрного сектора в національній економіці. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
36. Павлова Г.Є., Приходько І.П., Своднін І.М. Ефективність виробництва продукції рослинництва як фактор забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 15, частина 2. С. 60-63
37. Приходько І.П., Приходько І.П., Федатков Д.І. Вплив показників діяльності аграрного підприємства на його економічну безпеку. *Економіка*

та суспільство. 2016. № 5. Режим доступу до журналу:
<http://www.economyandsociety.in.ua>

38. Проблеми експорту зерна через ЄС та потужностей зберігання в Україні. Головний елеваторний сайт країни. 2022. URL:
<https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti>

39. Рябчик І.В., Галушко В.В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 101-108.

40. Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія. Запоріжжя: КПУ. 94 с.

41. Технології вирощування зернових і технічних культур в умовах Лісостепу України. За ред. П.Т. Саблука, Д.І. Мазоренка, Г.Є. Мазнева. Харків: ХНТУСГ. 2007. 633 с.

42. Тимофіїв С. Методологічні аспекти оцінки впливу транзакційних витрат функціонування транзакційних витрат. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5. С. 165–170.

43. У рейтингу 10 найбільших світових експортерів пшениці Україна – шоста. URL: <https://dzi.gov.ua/press-centre/news/u-rejtyngu-10-najbilshyh-svitovyh-eksporteriv-pshenytsi-ukrayina-shosta/>

44. Урядовий портал. Мінагрополітики залучає міжнародну підтримку для вирішення потреб агровиробників. 2022. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/minahropolityky-zaluchaie-mizhnarodnu-pidtrymku-dlia-vyrishennia-potreb->

45. Федуняк І.О. Наукові засади організації і ефективного виробництва продукції рослинництва на інноваційній основі. Економічний простір. 2017. №117. С. 129-139 URL:
<http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/526/1/Feduniak.pdf>

46. Хорошун В. В., Качуровський Д. В. Системний підхід до оцінки ефективності прийняття маркетингових рішень у сучасних умовах діяльності

підприємства. *Науковий вісник Ужгородського державного університету*. 2017. №12. Ч.2. С. 144-148.

47. Цой Д. Напрями підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції науковців та здобувачів вищої освіти (29-30 квітня 2024 р. м. Дніпро)*. Дніпро, 2024. С. 163-165

48. Цой Д. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарського виробництва. *Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04 жовтня 2024 р.* Дніпро, ДДАЕУ, 2024. 2 С. 62-63

49. Шило В.П. Аналіз фінансового стану виробничої та комерційної діяльності підприємства: навч. посібн. К.: Кондор, 2015. 240 с

50. Як вплинула війна на посівну, пальне, експорт, продбезпеку та елеваторну інфраструктуру АПК. *Гаряча агрополітика*. 2022. URL: <https://agropolit.com/blog/502-yak-vplinula-viyna-na-posivnu-palne-eksport-prodbezpeku-ta-elevatornu-infrastrukturu-apk>

51. Coase R.H. Comment. *Contract Economics*. Cambridge: Blackwell publishers, 1992. 168 p.

52. FAO. The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural: 10 June 2022 Update. 2022. URL: http://file://main.oecd.org/Homedir2/Frezal_C/Agricultural%20Outlook%202022/FAO%20brief%20June.p

53. Harafonova O.I., Zhosan G.V., Akimova L.M. (2017). The substantiation of the strategy of social responsibility of the enterprise with the aim of providing efficiency of its activities. *Marketing and Management of Innovations*, 2017. №3. p 267—279.

54. Kobets A., Vinichenko I., Honcharenko O., Kurbatska L., Sitkovska A., Pavlenko O. A strategy to increase the competitiveness of agro-industrial enterprises: monograf. Tallinn. Scientific Center of Innovative Researches OU. 2021. 192 p.

55. USDA. World Agricultural Supply and Demand Estimates. 2022. URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0522.pdf>

56. Welsh C., Dodd E. Rebuilding Ukraine's Agriculture Sector: Emerging Priorities. Center for Strategic and International Studies. 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/rebuilding-ukraines-agriculture-sector-emerging-priorities>